

»Mladi za napredek Maribora 2015«

32. srečanje

A VRH STRME PEČINE GRAD KAMEN OBUJA SPOMINE

Raziskovalno področje ZGODOVINA

Raziskovalna naloga

Avtor: VALENTINA BEDEK OŽVALT, ANDREJA VREŠAK, KLAVDIJA HOJČ

Mentor: NATALIJA EKART IN MARICA HORVAT , ANJA FERLIN

Šola: DOM ANTONA SKALE MARIBOR

Maribor, 2015

»Mladi za napredek Maribora 2015«

32. srečanje

A VRH STRME PEČINE GRAD KAMEN OBUJA SPOMINE

Raziskovalno področje ZGODOVINA

Raziskovalna naloga

Maribor, 2015

Tam, kjer murke cveto

*Tam, kjer murke cveto,
tam kjer ptički pojo, v lepi Dragi,
tam kjer encijan plav
ves prešerno bahav nežno vabi.*

*V to dolino zeleno
me vleče tako kot v nobeno.
V njej avrikelj prijazno obdaja
pozdravlja me s srajčko rumeno.*

A vrh strme pečine grad Kamen

obuja spomine.

*Spomni Pegama se, se smehlja
in si misli "Vse mine"*

Ta dolina zelena, s krvjo prepojena,

oj Draga

*te vedno bom ljubil,
nikoli pozabil ne bom.*

(Dr. Ferry Souvan, Slavko Avsenik, 1966)

KAZALO

KAZALO	3
KAZALO SLIK.....	4
KAZALO GRAFOV	6
POVZETEK	7
ZAHVALA.....	8
UVOD	9
3. METODOLOGIJA DELA.....	10
4. BILO JE NEKOČ	10
2.1. BESEDA ZGODOVINARKE OLGE JANŠA ZORN K POVESTI FRANA DETELE PEGAM IN LAMBERGAR.....	11
2.2 GRAJSKE STAVBE SREDNJEGA VEKA.....	14
2.3 NEKDAJ MOGOČEN GRAD.....	18
2.4. A VRH STRME PEČINE GRAD KAMEN OBUJA SPOMINE.....	37
5. OPEVANA V PESMI.....	41
3.1. TAM, KJER MURKE CVETO.....	41
3.2. LEPE STE VE KARAVANKE.....	43
3.3. BEGUNJE SKOZI STOLETJA	45
3.4. S KRVJO PREPOJENA, OJ DRAGA.....	47
4. VEDNO ŽIV OSTANE NAJ SPOMIN.....	54
4.1. NASTALA JE ENA NAJLEPŠA IN NAJBOLJ PRILJUBLJENA AVSENIKOVA PESEM.....	57
4.2. PRI JOŽOVCU	60
5. ANALIZA IZVEDENE ANKETE	61
6. DRUŽBENA ODGOVORNOST V PROJEKTU MLADI ZA NAPREDEK MARIBORA 63	
ZAKLJUČEK.....	63
7. VIRI	65
7.1. LITERATURA.....	65
7.2. SPLETNI VIRI.....	65

KAZALO SLIK

Slika 1: Pegam in Lambergar, (slika vzeta iz www.google.si/search?q=pegam+in+lambergar&biw=1093&bih=506&source=lnms&tbm=isch 26.1.2015).....	7
Slika 2: Ob sprejemu (foto Klavdija Hojč)	8
Slika 3: Dolina Draga (foto Klavdija Hojč)	9
Slika 4: Grb rodbine Lamberg (foto Klavdija Hojč)	10
Slika 5: Pegam in Lambergar, (slika vzeta iz http://www2.arnes.si/~sopbosol/pegaminlambergar.htm 15.1.2015)	13
Slika 6: Grad v srednjem veku, (slika vzeta iz http://zimk.zrc-sazu.si/sl/strani/grad_pano-10#v 19.1.2015).....	17
Slika 7: Grad Kamen na Valvazorjevem bakrorezu iz leta 1679, (slika vzeta iz Slovenski gradovi, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999)	18
Slika 8: Nad vhodom v dolino Drago, (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 7)	19
Slika 9: Pogled z gradu v dolino Drago, (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 29)	22
Slika 10: Mesto, na katerem je bila grajska kapela sv. Valentina (foto Klavdija Hojč)	23
Slika 11: Zidne vdolbine – žarni grobovi (foto Klavdija Hojč)	23
Slika 12: Ostanki stopnišča (foto Klavdija Hojč).....	24
Slika 13: Ostanki vrat in okenskih okvirov(foto Klavdija Hojč)	25
Slika 14: Deli grajskega dvorišča (foto Klavdija Hojč)	25
Slika 15: Stopnice, ki povezujejo dele gradu (foto Klavdija Hojč).....	26
Slika 16: Poskus rekonstrukcije prostorskega razvoja gradu Kamna: 12. stol.....	27
Slika 17: Poskus rekonstrukcije prostorskega razvoja gradu Kamna: 13. – 14. Stol.....	29
Slika 18: Ostanki gradu Kamen (foto Klavdija Hojč).....	30
Slika 19: Poskus rekonstrukcije prostorskega razvoja gradu Kamen: 15. stol. , (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 19).....	31
Slika 20: Poskus rekonstrukcije prostorskega razvoja gradu Kamen: 16. do 17. stol. , (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 21)	32

Slika 21: Grad Kamen v 17. Stoletju, pogled s sprednje strani. Bakrorez iz Valvazorjeve Slave vojvodine Kranjske, 1689 (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, hrbtna stran)	34
Slika 22: Na grad Kamen(foto Klavdija Hojč).....	37
Slika 23: Ostanki gradu Kamen (foto Klavdija Hojč).....	38
Slika 24: Grad Kamen (Stain) blizu Begunj, upodobljen je na razglednici iz leta 1907 (slika vzeta iz Sto gradov na Slovenskem, Prešernova družba d. d., Ljubljana 2001, str. 68).....	39
Slika 25: Skrivnostni izhod (foto Klavdija Hojč).....	40
Slika 26: Grad Kamen (slika vzeta iz Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem, Didakta – Radovljica, Radovljica 1995, str. 79)	40
Slika 27: Murke (slika vzeta iz https://www.google.si/search?q=murke+v+dolini+draga&biw=1093&bih=506&source=ln 22.1. 2015).....	42
Slika 28: Cvetje v dolini Draga (foto Klavdija Hojč)	42
Slika 29: Karavanke (slika vzeta iz http://www.flaska.si/o-nas/od-kod-prihaja-flaska 22.1.2015).....	43
Slika 30: Ostanki gradu Kamen (foto Klavdija Hojč).....	43
Slika 31: Pogled v dolino iz gradu Kamen (foto Klavdija Hojč)	44
Slika 32: Brata Vilko in Slavko (slika vzeta iz S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008, str. 3).....	45
Slika 33: Pogled na kaznilnico z jugozahodne strani (slika vzeta iz Gradovi, Mučeniške Begunje, Zavod »Borec« v Ljubljani, Ljubljana 1961, str. 8)	47
Slika 34: Zunanja podoba kaznilnice, spodaj stražar s policijskim psom (slika vzeta iz Gradovi, Mučeniške Begunje, Zavod »Borec« v Ljubljani, Ljubljana 1961, str. 42).....	49
Slika 35: Spomenik NOB (foto Klavdija Hojč)	52
Slika 36: Del pokopališča v Dragi neposredno po osvoboditvi (slika vzeta iz Gradovi, Mučeniške Begunje, Zavod »Borec« v Ljubljani, Ljubljana 1961, str. 92).....	53
Slika 37: Po zlati je Slavko dobil še platinasto medaljo Hermann Löns, Köln, 22. september 1990 (slika vzeta iz S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008, str. 77).....	54
Slika 38: Kvintet Avsenik (slika vzeta iz S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008, str. 9.).....	55
Slika 39: Kvintet Avsenik, Ema Prodnik in Franc Koren (slika vzeta iz S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008, str. 49.)	56
Slika 40: Prihod v Begunje (foto Kavdija Hojč)	56

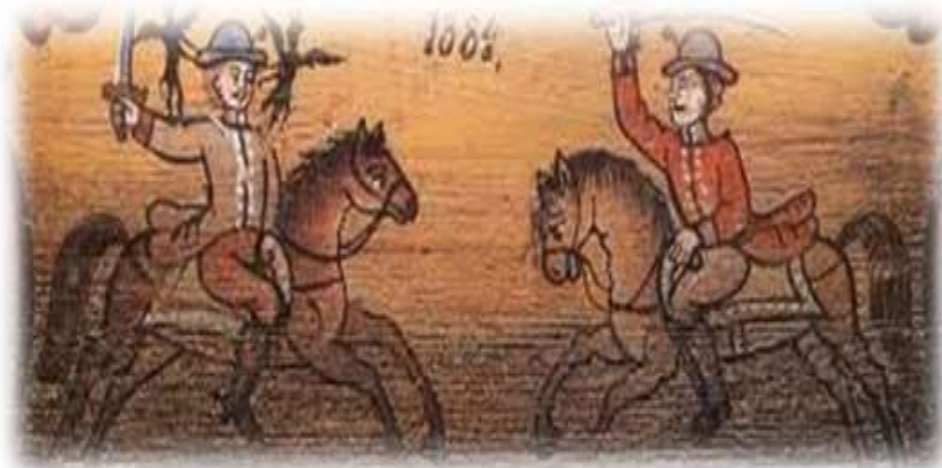
Slika 41: Pred intervjujem (foto Klavdija Hojč)	57
Slika 42: Naši mentorici s Slavkom in Sašom Avsenikom (foto Klavdija Hojč)	59
Slika 43: Pri Jožovcu (foto Klavdija Hojč)	60
Slika 44: Fotografija v spomin na nepozabno srečanje (foto Klavdija Hojč)	64

KAZALO GRAFOV

Graf 1: Kaj so »murke«? Grafični prikaz odgovorov.....	61
Graf 2: Prikaz podatkov o poznavanju ljudskih junakov	62
Graf 3: Prikaz podatkov o poznavanju Avsenikovih prevodov	63

POVZETEK

Ob poslušanju Avsenikovih melodij se nam je porodila ideja, da bolj podrobno raziščemo zgodovinski vidik besedila ene njegovih najlepših in najbolj priljubljenih pesmi z naslovom *Tam, kjer murke cveto*. Pesem, za katero vemo, da je napisana le v našem materinem jeziku in posvečena kot kulturna dediščina slovenskemu narodu. Da smo nalogo pripravile, smo morale predhodno raziskati tudi zgodovino v pesmi opevanega gradu Kamen in doline Drage, ter zgodovinski osebnosti Pegam in Lambergar, ki sta se spopadla v boju pred več kot 500 leti in sta danes junaka slovenske ljudske romance, upodobljena velikokrat tudi na panjskih končnicah.

Slika 1: Pegam in Lambergar, (slika vzeta iz www.google.si/search?q=pegam+in+lambergar&biw=1093&bih=506&source=lnms&tbn=is 26.1.2015)

Vztrajnost, volja, želja po novem znanju, izbrana literatura, terensko delo in intervju so izoblikovali našo nalogo.

ZAHVALA

Da nam je nalogo uspelo pripraviti, sta v veliki meri pripomogli tudi naši mentorici, katerima se iskreno zahvaljujemo za ves trud in razumevanje pri tako zahtevnem projektu za nas. Hvala tudi gospe ravnateljici za vzpodbujanje med ustvarjanjem naloge. Posebna zahvala velja slovitemu gospodu Slavku Avseniku, kateri nam je v pogovoru zaupal nekaj podrobnosti o uspehih na glasbeni poti s svojim ansamblom. Prav tako hvala soprogi Brigiti in vnuku Sašu za topel sprejem.

Slika 2: Ob sprejemu (foto Klavdija Hojč)

UVOD

Pot nas vodi na Gorenjsko, v dolino reke Drage.

S pobočja, ki zapira vstop v dolino Drage, skale kar silijo v grajske ruševine še danes fascinantnega gradu Kamen. Previdno stopamo k ruševinam gradu in obstojimo. Po dolini odmeva mogočen glas gospodarja gradu, junaškega Lambergerja. Potajimo se, saj nismo pozabili njegovega boja z orjaškim Pegamom:

*»Šla sta venkaj na polje, kakor takmu boju gre.
V prvo sta se zjezdila, prelepo se kušnila;
v drugo sta se zjezdila, si mezinca odgriznila;
v tretje sta se zjezdila, glave sta si jemala.*

Brrr. Strašna zgodba. Nato nastopi tišina in s previdnimi koraki stopamo naprej proti gradu. Njegova podoba postaja vse prijaznejša, naš korak čvrstejši in duša svobodnejša. Ob petju ptic nam na ustnice ponese pesem, tisto Avsenikovo, ki je nastala v tem gradu. Pesem, katera je nastala pred pol stoletja in s katero smo povezale – prepletle nalogo kot veter prepleta lase.

Slika 3: Dolina Draga (foto Klavdija Hojč)

Za lažje raziskovanje smo si na začetku postavile dve hipotezi.

1. **Hipoteza:** Besedilo pesmi je nastalo z razlogom, da nas spominja na zgodovinska dogajanja.
2. **Hipoteza:** Besedilo pesmi »Tam kjer murke cveto« ni prevedeno v noben tuj jezik, ker jo je avtor posvetil kot dediščino le slovenskemu narodu, česar pa ljudje ne vedo.

3. METODOLOGIJA DELA

Nalogo smo načrtovale s pomočjo študija literature zgodovinske metode, pri kateri smo uporabile materialne vire, pisne vire, sekundarne pisne vire in slikovne vire. Del naloge je bil opravljen na terenu, kjer smo si ogledale ostanke gradu Kamen in s pomočjo strukturiranega intervjuja, ki smo ga opravile s Slavkom Avsenikom – avtorjem skladbe, uporabljene za naslov naše raziskovalne naloge, pridobile za nas pomembne informacije.

4. BILO JE NEKOČ

A vrh strme pečine grad Kamen obuja spomine.

Spomni Pegama se, se smehlja in si misli: "Vse mine".

(Dr. Ferry Souvan, Slavko Avsenik, 1966)

Slika 4: Grb rodbine Lamberg (foto Klavdija Hojč)

2.1. BESEDA ZGODOVINARKE OLGE JANŠA ZORN K POVESTI FRANA DETELE PEGAM IN LAMBERGAR

Tudi v ljudski pesmi se je ohranil spomin na boj za celjsko dediščino. Zlasti v pesmi Pegam in Lambergar, kjer je Jan Vitovec, vojskovodja vdove Ulrika Celjskega, Katarine Branković, predstavljen kot Pegam. Po rodu je bil Čeh, za Češko ali Bohemio je star izraz pemska dežela, ljudski izraz za Čehe pa Pemci; zato ga ljudska pesem imenuje Pegam.

Ohranjenih je več različic te pesmi. Ta, ki je objavljena v Detelovem delu, je iz 17. stoletja in v njej se omenja Lambergar iz Ljubljane, ki premaga Pegama. Še bolj znana je pesem z enakim naslovom v zapisu Valentina Vodnika, kjer se omenja Krištof Lambergar z gradu Kamen pri Begunjah. Ljudska pesem vidi v Lambergu (Krištofu, morda tudi v Gašperju, znanem zmagovalcu na številnih turnirjih) domačega junaka, ki se bori proti tujcu Pegamu in v tem boju tudi zmaga.

Narodna pesem slika Vitovca – Pegama kot sovražnika s tremi glavami, kar nas spominja na troglavega zmaja. Zgodovinsko seveda ni točno, da bi Lambergar Vitovca v dvoboju ubil, saj vemo, da je Vitovec živel na svojih posestvih na Hrvaškem še vrsto let. Umrl je šele leta 1468, ves čas se je tudi bojeval, najprej na strani cesarja Friderika III., s katerim se je potem pomiril, kasneje pa na strani ogrskega kralja Marije Korvina – kralja Matjaža. Glavni junak Detelove povesti pa pravzaprav ni Lambergar, ampak njegov mladi oskrbnik Gregor.

Fran Detela je najprej napisal roman o Ulriku II. z naslovom Veliki grof (1885) in nato še povest o boju za celjsko dediščino z naslovom Pegam in Lambergar (1891). Ker je bil Detela profesor zgodovine in geografije, ni dvoma, da je poleg Orožnove poznal tudi Celjsko kroniko anonimnega pisca v nemščini, ki jo je nekaj let prej objavil F. Krones. O celjski tematiki pa se je v drugi polovici 19. stoletja precej pisalo v strokovnem tisku.

Del dogajanja v povesti Pegam in Lambergar se odvija na gradu Črnelo pri Dobu, od koder je Krištof Lambergar, vnet pristaš cesarja. Sredi 19. stoletja je omenjeni grad res bil lamberški, medtem ko so Lambergi grad Kamen, od koder naj bi po ljudski pesmi bil Krištof Lambergar, dobili šele leta 1469. Sicer so bili Lambergi po izvoru iz Spodnje Avstrije. Prvi je menda prišel na Kranjsko Viljem II. v 14. stoletju in bil v službi Ortenburžanov na gradu Lipnica pri Radovljici (danes ruševina). Iz ortenburških ministerialov (nižjega plemstva) so se Lambergi kasneje dvignili med višje plemstvo in širili svojo posest tudi zunaj meja slovenskih dežel.

Z bližnjih gradov sta tudi prijatelja Krištofa Lamberga, Ravbar s Krumperka in Apfaltrer – nečak znanega Jurija Apfaltrerja – z Brda pri Lukovici. V anonimni Celjski kroniki se namreč omenja vitez Jurij Apfaltrer, poveljnik Ljubljane, ko sta jo oblegala Ulrik II. Celjski in vojvoda Albreht Avstrijski. Kasneje je Jurij Apfaltrer stopil v službo grofa Friderika Celjskega, kar omenja tudi Valvasor. Medtem ko so Ravbarji v času boja za celjsko dediščino res bili lastniki Krumperka, pa Apfaltrerji v tem času še niso imeli Brda pri Lukovici; pridobili so ga v 17. stoletju čeprav se je Fran Detela v svojem delu precej naslanjal na vire in literaturo, je napisal tudi marsikaj, kar ni bilo v skladu z zgodovinskimi dejstvi, je pa bilo primerno za njegovo zgodbo.

Glede Žige (Sigismunda) Lamberga, ki je bil v času dogajanja Detelove povesti v cesarski službi kot dvorni kaplan, je treba opozoriti, da ni mogel biti Krištofov brat, ampak morda stric. Znano je, da je bil doma z gradu Gutenberg pri Tržiču, in res je leta 1461 postal prvi ljubljanski škof. Ljubljanska škofija je imela svojo drugo rezidenco v Gornjem Gradu, kjer je bil od leta 1140 benediktinski samostan. Ta je bil kmalu po ustanovitvi ljubljanske škofije ukinjen (1473), vendar pa ne takoj po končanem boju za celjsko dediščino. Tudi ne drži, da bi cesar in papež že 1457 ustanavljala ljubljansko škofijo. Še v času svojega službovanja na cesarskem dvoru se je Žiga Lamberg seznanil z Enejem Silvijem Piccolominijem in Valvasor o njunem odnosu omenja anekdoto, da je Žiga Lamberg Piccolominiju napovedal, da bo postal papež, medtem ko naj bi Piccolomini Lambergu obljubil, da ga bo, če se to res zgodi, povišal v škofa.

V povesti nastopata tudi brata iz plemiške rodbine Ostrovrharjev. Eden je prior benediktinskega samostana v Gornjem Gradu, kar zgodovinsko ni točno, drugi pa slavni bojevnik, ki je bil v vojski Jana Vitovca proti cesarju zelo uspešen in priljubljen. Izvemo tudi, da je bil nekoč ženin grajske gospodične Ane Lamberg, sestre Krištofa Lamberga, ki še vedno hrepeni po njem. Ime fevdalne družine Ostrovrharjev pa sicer poznamo tudi iz Prešernove pesmi Turjaška Rozamunda, kjer prav tako nastopa junaški vitez Ostrovrhar.¹

---

¹ Fran Detela, Pegam in Lambergar, DZS, Ljubljana 2001 (naprej Detela, Pegam in Lambergar), str. 190, 191.

Slika 5: Pegam in Lambergar, (slika vzeta iz <http://www2.arnes.si/~sopbosol/pegaminlambergar.htm> 15.1.2015)

Leta 1436 so se Habsburžani in Celjani zapletli v dolgotrajno vojskovanje, med katerim so bile slovenske dežele precej prizadete. Glavni celjski vojskovodja je bil že tedaj Čeh Jan Vitovec, udeleženec husitskih vojn, ki naj bi v celjsko službo prišel kot vojak s tremi konji, kasneje pa je dokaj obogatel.²

Poleg tega so Celjski ustanovili vrsto cerkva ter nekatere tudi obdarili, na primer s kmetijami. Zlasti Ptujška Gora – naj omenim samo t. i. celjski baldahinski oltar in relief Marije Zavetnice s plaščem – še danes kaže tesne povezave s Celjskimi grofi. Seveda so bili vsi, ki so prejeli darove Celjskih, dolžni zanje moliti in maševati.³

V 15. stoletju so plemiške sinove še vedno vzgajali predvsem za vojake. Osnove teka poklica je vsak še kot deček spoznal na domačem gradu, kjer je živel do 12. ali 14. leta. V tem času se je naučil tudi branja, pisanja in računanja. Nato so ga poslali v službo h kakemu mogočnejšemu gospodu, kjer je napredoval v vojaških veščinah, se naučil plesa, morda igranja na kak instrument, družbenih iger ipd. Pri 18 letih je bil mladenič že pripravljen za prvi bojni pohod. Med osnovne dolžnosti plemiča je sodila obramba dežele. Pomen plemiške vojske se je v drugi polovici 15. stoletja zmanjšal, vedno bolj pa se je uveljavljala najemniška vojska.

² Detela, Pegam in Lambergar, str. 196.

³ Prav tam, str. 199.

Vzgoja deklet je bila sprva v rokah matere; na domačem gradu so se deklice naučile ročnih del, gospodinjskih opravil pa tudi osnov pisanja, branja in računanja. Bolj zahtevni starši so hčere poslali za nekaj časa v ženske samostane, kjer so dopolnile svoje znanje ročnih spretnosti, zdravilstva, igranja na glasbila in lepega vedenja. Niso redki primeri, ko so otroci imeli domače učitelje. Eden glavnih ciljev šolanja je bilo učenje jezikov. Včasih so plemiške otroke poslali tudi na katerega od tujih dvorov. Detela omenja, da se je Gregor, ki ni bil plemiškega rodu, šolal v Kamniku, morda v župnijski ali mestni šoli. Gotovo je kot oskrbnik gradu potreboval določena znanja.

Družinsko življenje v srednjem veku je bilo drugačno od današnjega, saj so bili otroci v zgodnejši dobi precej prepuščeni pestunjam; v Detelovi povesti je to teta Mina, ki naj bi doživela že tri rodove Lambergov.

V 15. stoletju je plemstvo še živelo v gradovih, postavljenih na težko dostopnih skalah ali gričih, ki pa so vendar že postajali udobnejša bivališča. Počasi se je npr. uveljavilo zasteklevanje oken, pa tudi oprema se je izboljšala; še vedno so prevladovale skrinje, medtem ko so bile omare še redke. Posoda je bila iz keramike, medenine in železa. Marsikateri plemič je imel tudi hišo ali grad v mestu. Pisatelj nam predstavlja zlasti življenje plemičev in vojakov, manj pa življenje drugih slojev.

Nasploh je bil čas, v katerem se dogaja Detelova povest, precej krut. Divjale so vojne, poleg habsburško-celjske vojne sredi 15. stoletja in boja za celjsko dediščino stoletje pozneje so bili tu še upori štajerskega plemstva proti cesarju zaradi neplačevanja najemniške vojske. Sledile so vojne Matije Korvina in cesarja Friderika III., nenehna je bila tudi grožnja turških vpadov. Razsajale so številne bolezni, ljudje so umirali mladi, zlasti veliko je umrlo otrok, ne le iz nižjih slojev, ampak tudi plemiških.⁴

2.2 GRAJSKE STAVBE SREDNJEGA VEKA

Marsikateri srednjeveški grad se je takrat začel spreminjati v razvalino, če ga že niso prej prizadeli številni požari in potresi (katastrofalni potres leta 1511 je uničil veliko gradov), ali pa so jih fevdalci sami opustili, kot na primer gradove Oblo Gorico, Wartenberg na Šmarjetni gori in Falkenberg pod Kureščkom, prek sto gradov je bilo razdejanih med kmečkimi upori,

---

⁴ Detela, Pegam in Lambergar, str. 200.

marsikateri grad pa je bil uničen v številnih fevdalnih vojnah, ki so divjale na naših tleh, ali pa so ga porušili Turki. Tudi druga svetovna vojna ni prizanesla grajskim objektom, saj so partizani požgali nekaj deset gradov na Slovenskem, v katerih so se (ali pa bi se lahko) ugnezdile okupatorjeve vojaške posadke.

Tako so zidove grajskih razvalin stoletja uničevali potresi, viharji, poletne ujme in zimske zmrzali, marsikatera grajska razvalina je za bližnje vasi postala dobrodošel kamnolom z že obdelanim klesanim kamenjem, uničeval pa jih je tudi malomaren človeški odnos. Tudi danes, ko je od nekdanj mogočnih gradov ostal le še kakšen zid, se glede njihovega varstva ni dosti spremenilo.

Od nekaterih danes ni več sledov, le zgodovinske listine še govore o njih, razvaline drugih dominirajo v vedutah krajev, v marsikaterem pa še danes teče življenje.⁵

Plemstvo na našem ozemlju običajno povezujemo z lastništvom gradov. Resnici na ljubo je treba povedati, da to ni povsem točno. Številni so radi živeli v mestih, zlasti v Istri je bilo to bolj pravilo kot izjema. Na svojih posestvih izven mest so imeli upravna poslopja, kjer so njihovi »ekonomi« vodili gospodarstvo in jim odvajali dohodke ali rento. Bili so bolj rentniki kot zemljiški gospodje. Kasneje so tudi najbolj premožni zemljiški gospodje v naših deželah imeli poleg gradov hiše v glavnih ali uglednih mestnih dežel. V njih so se naseljevali predvsem v zimskem predpustnem času, ko je bilo v mestih bolj živahno, in pa seveda v časih različnih obveznosti, na primer zasedanjih deželnih stanov. Ponavadi so palače stale v neposredni bližini, kjer so zasedali. Od tod izvirajo razne gosposke ulice.

Začetna bivališča zemljiških gospodov na podeželju so dvori, solidnejše grajene in utrjene hiše. Z utrjevanjem moči in ugleda zemljiških gospodov, zlasti z organiziranjem njihovih upravnih, sodnih in vojaških funkcij, pa je bivališče zemljiškega gospoda moralo kazati njegov družbeni položaj tudi navzven. To se je na eni strani začelo kazati v gradnji gradov, na drugi pa tudi v prepovedi drugim, ki v ta krog niso sodili, da bi počeli kaj takega. Gradnja gradov oziroma dovoljenj za njihovo postavitvev (grajski regal) je bila ena temeljnih oblastnih pravic deželnega gospoda. Poznamo kar nekaj primerov, kako so morali nelegalne »črne« gradnje rušiti.

Sprva so bili gradovi predvsem stolpi na naravno utrjenih območjih. Izkoristili so lahko močvirnato področje, vodne ali višinske ovire. Nekateri so se naslonili na starejše utrdbe, na

---

⁵ Ivan Jakič, Vsi slovenski gradovi, DZS d.d., Ljubljana 1999, (naprej Jakič, Vsi slovenski gradovi), str. 6.

primer še iz langobardskih časov ohranjeni Solkan, ki se prvič omenja leta 1001. Še starejše nastavke naj bi imel Ptuj. Sprva so bile dimenzije gradov oziroma stolpov natančno določene. Njihovo razsežnost so omejevale tudi tehnične možnosti. Gradnja je bila namreč zahtevna tako tehnično kot finančno. Običajno so izbirali izkušene gradbenike. Gradove so stalno dozidavali in prezidavali in le strokovnjaki ločijo v njihovi strukturi prvotne od najmlajših stavbnih elementov. Prehod iz obrambe v reprezentančno stavbo je trajal kar nekaj stoletij. Zato pogosto tudi umetnostno niso enotni in predstavljajo svojevrsten pregled zgodovine arhitekture na določenem področju. K temu so nemalo prispevale naravne nesreče, potresa 1348. in 1511. leta, požari, strele in seveda tudi medsebojni boji plemstva. Vrh razvoja naše srednjeveške grajske arhitekture predstavlja stari ali zgornji Celjski grad.

Gradov v obravnavanem smislu ne gre povezovati z »bežigradi«, utrjenimi stavbami, kamor se je v času stiske ali nevarnosti zateklo preprosto prebivalstvo. Niso bili ne plemiški gradovi, ne gospodarski centri. Imeli so isto funkcijo kot v času turških vpadov tabori.

Najstarejši grad je dokumentiran pri nas že v 9. stoletju. Takrat naj bi Waltuni, eden od prednikov sv. Heme, dobil tudi Rajhenburg – današnje Brestanico. Leta 1011 se omenja že Blejski grad.

Gradovi so imeli različne funkcije v različnih časih. Pri nas so imeli mnogi ob ogrsko (hrvaško)-slovenski meji prvotno predvsem obrambno funkcijo. Od tod doline gradov ob Sotli, Krki... Freisinški dolenski grad Klevevž je bil zgrajen 1265. leta samo za upravne potrebe, čeprav je moral biti navzven utrjen. Bili so središča mejnih krajin ali grofij oziroma mark. Kranj – Chrainburg – je bil grad v krajini, enako Marchburg (Maribor), Ptuj, nenazadnje je tudi Ljubljana dobila ime po gradu, ki je obvladoval širšo okolico. Kot enega glavnih spanheimskih gradov ga je obdajal venec stolpastih gradov njihovih ministerialov: Jeterbenk, Polhov Gradec, Falkenberg, Ig, Sostro, morda Goričane in občasno Turjak. Njihov pomen najbolj zgovorno dokazuje dejstvo, da se po njih imenujejo nekatere plemiške rodbine: Ptujski, Hmeljniški, Ostrovharji, Svibenjski, Planinski, Vovbrški, Devinski. Tudi Habsburžani imajo priimek po svojem prvotnem gradu.

Gradovi so se kot plemiška bivališča in središča gosposke uveljavili v 12. in 13. stoletju. Iz prvotnih stolpov, v katerih je včasih živelo tudi več družin ministerialov, so nastale mogočne grajske stavbe, ki so tudi navzven kazale družbeno izenačenje plemstva. »Povečala sta se tloris in višina, obrambnemu stolpu (bergfridu) sta se pridružila večji stanovanjski objekt (palacij) in trdnejše obzidje z dodanimi stolpiči. Obrambni element se je umikal

stanovanjskemu, saj je povečanje števila upravičencev do dedovanja zahtevalo nove in nove prezidave... Prav v 14. stoletju je zato veliko gradov dobilo končno srednjeveško obliko, ki je bila nadgradnja šele v 16. in 17. stoletju v renesančnem in baročnem slogu.«

Veliki zemljiški gospodje, zlasti cerkveni, so imeli običajno več gradov. Za njihovo vzdrževanje so skrbeli gradiščani iz vrst njihovih ministerialov; upravljali so ga po grajskem fevdalnem pravu. Načelovali so tudi grajski posadki, ki je lahko štela le nekaj mož ali pa po mestnih gradovih tudi nekaj deset. Mnogi gradiščani so kasneje postali vazali. Službe so dedovali njihovi nasledniki. Mnogi so se začeli identificirati z njimi. H gradu so spadale tudi družine in služinčad. V 14. stoletju se začela razvijati uradniška uprava, ki je skrbelo za finance in na podlagi urbarjev nadzirala izpolnjevanje fevdalnih obveznosti podložnikov. Izjemno pomemben je bil grajski arhiv in v novem veku tudi grajske knjižnice. Večina gradov je imela kapele. Stalni duhovniki so bili eden izmed znakov odličnosti lastnika gradu.⁶

Slika 6: Grad v srednjem veku, (slika vzeta iz http://zimk.zrc-sazu.si/sl/strani/grad_pano-10#v 19.1.2015)

⁶ Stane Granda, Mala zgodovina Slovenije, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2008, str. 82 - 84.

2.3 NEKDAJ MOGOČEN GRAD

*Na kranjski zemlji mi živi,
kjer se na Kamnu govori,
se nikdar tebe ne boji.*

*Krištof Lambergar z imenom
na sinji skal' prebiva tam;
te v pest želi dobiti sam.*

(narodna pesem Pegam in Lambergar, zapis V. Vodnika)⁷

Slika 7: Grad Kamen na Valvazorjevem bakrorezu iz leta 1679, (slika vzeta iz Slovenski gradovi, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999)

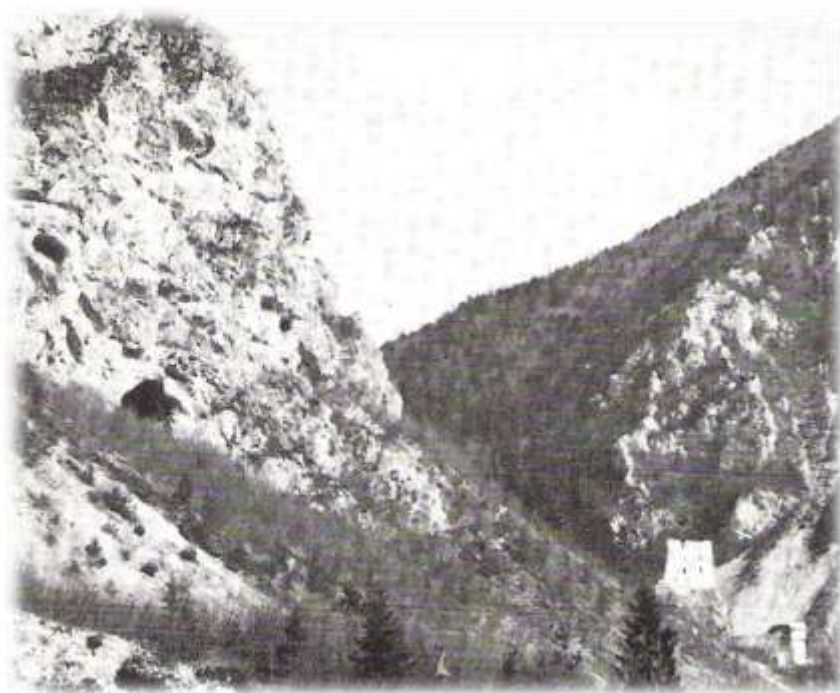
Slikovite grajske razvaline na skalnem hrbtu, ki tesno zapira dolino Drage pri Begunjah na Gorenjskem, spet oživljajo. Dve stoletji in pol so jih obiskovali le veter in domačini, ki so z njih odvažali kamen za gradnjo svojih hiš. V tem času so se pletle zgodbe o gradu, v njih pa je bilo več pogumnih vitezov kot skritih zakladov. Kronist naše dežele Valvasor je še pred tremi

⁷ Peter Fister, Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, (naprej: Fister, Grad Kamen pri Begunjah) str. 3.

stoletji opisal grad kot enega najlepših in obujal spomine na gostoljubni sprejem ter še posebej na okusne postrvi iz grajskega ribnika... dve stoletji in pol je bil grad pusta ruševina, spreminjal se je v brezlično skalovje, poraslo z zelenjem – kot da bi mu bilo usodno njegovo ime. Prav malo je manjkalo, pa bi bil res postal le še del legende o Pegamu in Lambergarju ali pa bi ga našli samo v zgodovinskih virih kot enega najpomembnejših srednjeveških gradov na Gorenjskem – po legi in slikovitosti kot po velikosti.

Dolgoletna prizadevanja spomeniškovarstvene službe so ob podpori široke javnosti ponovno izluščila del nekdanjega sijaja gradu Kamna, mogoče je v današnji podobi še slikovitejši, kot je bil nekoč. Vendar današnji obiskovalci ne iščejo v njem samo slikovitosti, ampak razgrnjeno zgodovino. Kot nekoč, ko so stražili tovarno pot, pa grajski stolpi še danes bedijo nad posebno dragocenostjo: naravnim parkom v dolini Drage.

Sosednje gradu Kamna, ki je bil omenjen že v 12. stoletju, so bili nekoč še drugi gradovi, saj sta pomembnost položaja in lepota kraja že od nekdanj privlačili oblastnike. Neposredno povezan z njim je bil le nekaj lučajev oddaljeni srednjeveški jamski grad v zijalki nad vasjo, ki je bil obenem tudi stražno mesto in zatočišče.

Slika 8: Nad vhodom v dolino Drago, (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 7)

Danes so od njega ostali le sledovi zidov. Drugi, večji in bogatejši, kamor so se lastniki Kamna potem tudi preselili, je bil Katzenstein v Begunjah (danes bolnišnica), ki je posredno

povzročil propad Kamna, saj so strešno opeko ipd. odondod uporabili za razširitev Katzensteina in cerkve v vasi. Nekaj vstran, od poti, ki pelje po pobočju proti Tržiču, so nad Dvorsko vasjo ruševine gradu Glantz, prav tako povezane z zgodovino gradu Kamna. Lahko bi omenili še Drnčo, radovljiški in lipniški grad.

Vhod v grad je danes urejen skozi spodnji, južni del, v 16. stoletju zgrajeni zadnji del obrambnega sistema. Nekoč je bil opremljen z lepim kamnitim portalom in zavarovan z velikim renesančno oblikovanim bastionom na levi ter skromnejšim stolpičem na desni, vendar ga niso nikdar uporabljali kot glavni vhod v grad. Ta je bil ob obnovljenem dvižnem mostu na zahodni stranici gradu, kamor je po pobočju in za nekdanjimi velikimi gospodarskimi poslopji peljala danes še komaj opazna pot. Oblike odprtin v spodnjem renesančnem bastionu pričajo, da so bile namenjene že topovom. Poslopja na desni strani vhoda, današnji »mlin«, so bila stanovanja za služinčad (zadaj ob potoku je še vidno zidovje pravega grajskega mlina). Prav to spodnje poslopje, ki je edino ostalo v rabi še ves čas po opustitvi gradu, je ohranilo vrsto značilnosti, po katerih lahko domnevamo podrobnosti oblikovanja grajske celote. Preprosta polkrožna vrata iz hrasta, nabita s kovanimi okrasnimi žebli, so edini ostanek stare arhitekturne opreme. Opečni renesančni napušč nam priča o enotnem oblikovanju grajske arhitekture v času največje gradbene vneme, v 16. stoletju. Tedaj so dobile vse, tudi najmanj pomembne stavbe, če že ne renesančno predelanih prostorov, vsaj nekatere tedanje likovne posebnosti: okna, napušče, verjetno tudi poslikave itd.

S spodnjega dvorišča gre obiskovalec pod vznožjem navpičnega skalnega hrbta, na katerem se pne še v ruševinah mogočni gotski del gradu. Teras, prek katerih gre pot, so bile nekoč skrbno obdelani vrtovi, ki so jih gradili od 16. stoletja dalje, ko niso več skrbeli samo za varnost, ampak tudi za udobnost. Ko so grad počasi opuščali, so na teh vrtovih zgradili nekaj manjših stavb, katerih namena ni mogoče določiti.⁸

Visoko obzidje nad terasami, ki se na zahodni strani konča s polkrožnim stolpom, podobnim vhodnemu bastionu, je južni zid velikega osrednjega grajskega poslopja. To je imelo v spodnjem delu dvoetažne kleti ter je nekaj časa rabilo tudi zunanje obzidje.⁹

Ohranjenih je še nekaj strelnih lin. Jarek, po katerem pridemo pod dvižni most, je bil obrambni jarek, obnovljeni dvižni most čezenj pa tako po obliki kot po načinu dvigovanja

---

⁸ Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 4, 5.

⁹ Prav tam, str. 5.

posnema tistega, ki je nastal v 15. stoletju – rekonstrukcija se je lahko oprla na še dovolj ohranjenih sledov. Tudi lesene stopnice ob mostu tako kot некоč peljejo na terasne vrtove. Dvižne mostove so uporabljali kot sistem obrambe vhoda na vseh razvojnih stopnjah, vsakokrat kje drugje, pač glede na to, kako se je grad širil.

Ozki vijugasti prehod mimo globokih grajskih kleti na veliko dvorišče je bil некоč glavni vhod skozi osrednjo grajsko stavbo. Ta je povezovala najstarejša dela gradu: romanski stolp v pobočju in gotski bivalni stolp na konici skalnega hrbta. Vrhnji nadstropji sta rabili za bivanje, v pritličju in kletih pa so bile shrambe in za obrambo namenjeni prostori. Polkrožno oblikovani zaključek ob dvižnem mostu kaže, da so že v 15. stoletju želeli dati gradu sodobnejšo obliko in poskušali, čeprav še skromno, slediti tudi modernejšim utrdbenim vodilom.¹⁰

Proti zahodu razširjeno grajsko dvorišče je bilo nepokrito. Dostopno je bilo tudi po drugi poti, ki je rabila za dovoz s severne strani. Vhod v severozahodnem vogalu glavnega dvorišča je branil poseben stolp, katerega ostanki pa so preskromni, da bi ga bilo mogoče obnoviti. Pot je zapirala tudi manjša samostojna utrdba v pobočju za gradom. Skalni hrbet med utrdbo ob romanskem stolpu v pobočju in v skalo vsekanim jarkom pred gotskim bivalnim stolpom na konici hrbta so šele ob prezidavah v 15. in 16. stoletju zravnali v dvorišče, ga zaprli ter na zahodni stranici zgradili arkadne hodnike.

Ko so v 14. stoletju postavili novi del gradu na skrajnem vzhodnem koncu skalnega hrbta, so greben presekali z globokim obrambnim jarkom, čez katerega je peljal dvižni most, podoben danes obnovljenemu ob srednjem vhodu. Ko so pozneje pozidali glavno dvorišče, so jarek uporabili kot kleti ter odstranili dvižni most; današnji je sicer na istem mestu kot prvotni, ni pa enake oblike. Čezenj pridemo v gotski palazzo. Pred to tronadstropno stavbo in obrambnim jarkom je bilo majhno utrjeno dvorišče. V času, ko so v palazzu prebivali grajski gospodje, je v pobočju že dolgo stal povsem samostojno prvotni obrambni stolp ter branil spodnji grad pred napadi s hriba. Položaj bivalnega stolpa – palazza na nedostopni skali in močno zidovje sta v času, ko ognjenega strelnega orožja še niso poznali, zagotavljala dovolj varnosti. Prostori, namenjeni bivanju, so bili utesnjeni in so nudili le malo udobja. Z vrha je bil odličen razgled po velikem delu radovljiške ravnine, zagotovljen pa je bil tudi neposreden nadzor nad tovorniško potjo, ki je peljala ob vznožju gradu skozi dolino Drage in čez Prevalo proti Ljubelju.

---

¹⁰ Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 6.

Slika 9: Pogled z gradu v dolino Drago, (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 29)

Ob vrnitvi prek dvorišča se obiskovalcu odpre pogled na renesančni del gradu v zahodnem pobočju in mogočni stolp nad njim. Še bolj bi občutili zasnovo, če bi se nam bila ohranila tudi prvotna zahodna stena dvorišča z arkadnimi hodniki. Ko so sredi 16. stoletja sklenili razširiti grajska poslopja, kolikor jim je to dopuščal teren, so nastali najlepši prostori v gradu. Čeprav so razrušeni in zasuti, se je ohranilo toliko, da jih je bilo med konservatorskimi deli mogoče podrobno spoznati.

V pritličju so zato rekonstruirani trije prostori: shramba (desni), kuhinja (srednji) in večji prostor s klopjo vzdolž vseh sten, ki je bil najbrž obednica za služinčad. Prvo nadstropje je bilo namenjeno najuglednejšim grajskim prostorom. V levih dveh sobanah, povezanih s širokim preходом in vzdanimi omarami ter s širokimi okni je bila dvorana največjih izmer v gradu. V njej je bil tudi na poseben način skrit tajni izhod iz gradu. Na severni strani hodnika, nad shrambo, je bila grajska kapela, o kateri piše tudi Valvasor. Zidne vdolbine, ki so bile nekoč prekrte z debelimi ploščami, so mogoče skrivale posmrtno ostanke nekdanjih lastnikov. Mogoče je prav iz te kapele tudi Lambergov nagrobnik iz zelenega kamna, ki je bil pozneje prenesen v župno cerkev v Zasipu pri Bledu.

Slika 10: Mesto, na katerem je bila grajska kapela sv. Valentina (foto Klavdija Hojč)

Slika 11: Zidne vdolbine – žarni grobovi (foto Klavdija Hojč)

Še danes ohranjeno ozko stopnišče za kapelo je vodilo v drugo nadstropje, namenjeno verjetno spalnicam. Prostorček vrh stopnic je bilo v podnožje stolpiča-zvonika ob kapeli

vzidano konzolno stranišče. Po drugih (rekonstruiranih) stopnicah, na katere pridemo prek lesenega mostovža v višini nadstropja nad kapelo, dospemo na zgornje stopnišče ter v podstrešje renesančnega dela gradu.

Slika 12: Ostanki stopnišča (foto Klavdija Hojč)

V času, ko še ni bilo spodnjega gradu, je bil na kraju današnjega zgornjega dvorišča že obzidan plato, prek katerega je bilo mogoče priti v masivni stolp enake tlorisne velikosti kot je današnji, a neugotovljene višine. Samotni stolp je bil utrjena postojanka in skromno bivališče obenem danes ohranjeno zidovje je še pribl. 3 m visoko, od obzidja okrog tesnega predgradja na vzhodni strani stolpa pa so vidni le še zasuti temelji. Stolp je bil vedno neke vrste samostojna utrdba, tudi še potem, ko so grad pozidali že po vsem skalnem hrbtu. Takrat (v 16. stoletju) so stolp preoblikovali in mu dodali danes obnovljen vrhnji konzolni venec ter na novo pozidali. Morda je bilo ob potresu 1511. leta zidovje starega stolpa tako poškodovano, da so ga morali na novo zgraditi.¹¹

Danes so prostori v stolpu namenjeni predstavitvi grajske zgodovine ter razstavi fragmentov, ki so bili najdeni ob čiščenju ruševin. Med temi bi morali posebej omeniti kvalitetne figuralno okrašene renesančne pečnice, ki pričajo o bogatem in udobnem življenju v gradu, ter razne arhitekturne detajle, kot so deli vratnih in okenskih okvirov iz zelenega kamna, ki nam povedo, da so bili graditelji gradu predvsem domačini (kamnoseška delavnica s Črničca). Prikaz konservatorskih del pa bo obiskovalcu omogočil, da spozna zanimivo, a dolgotrajno in ogovorno delo za ponovno oživitev grajske celote.

---

¹¹Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 8, 9.

Slika 13: Ostanki vrat in okenskih okvirov(foto Klavdija Hojč)

Slika 14: Deli grajskega dvorišča (foto Klavdija Hojč)

Pot vodi obiskovalca gradu postopoma od najmlajših k najstarejšim delom gradu, podobno kot raziskovalec odkriva njegovo zgodovino. Ko na koncu stoji na najvišjem in obenem najstarejšem delu gradu ter ga lahko pregleda v celoti, ne le prostorsko, ampak tudi časovno in razvojno, se mu zares kaže kot odprta knjiga zgodovine.

Slika 15: Stopnice, ki povezujejo dele gradu (foto Klavdija Hojč)

Ob pogledu na okolico, nad katero bedi mogočni grad, na ozke in mračne prostore stolpa, v katerih je prvotni fevdalec prežal kot ujeta, na širjenje gradu zaradi vse večjih zahtev po udobju, kar je slednjič povzročilo tudi preselitev v udobnejša poslopja v ravnini in propad tega gradu, na današnjo lepoto narave, v kateri živijo grobovi talcev kot simboli boja za ohranitev vseh naših dragocenosti in lepot, spoznava povezave med sedanostjo, preteklostjo in prihodnostjo.¹²

Grad Kamen se posredno omenja že v 12. stoletju. Ortenburžani so imeli leta 1185 na Gorenjskem Lipniški grad in grad v Begunjah, oba postavljeni za varstvo prometnih poti, leta 1261 pa je dobil grof Henrik III. v posest še grad Kamen in grad v zijalki nad Begunjami (antorim et castrum Lapis) s štirimi kastelani. Pred Ortenburžani se omenjajo še Gospodje s Kamna.

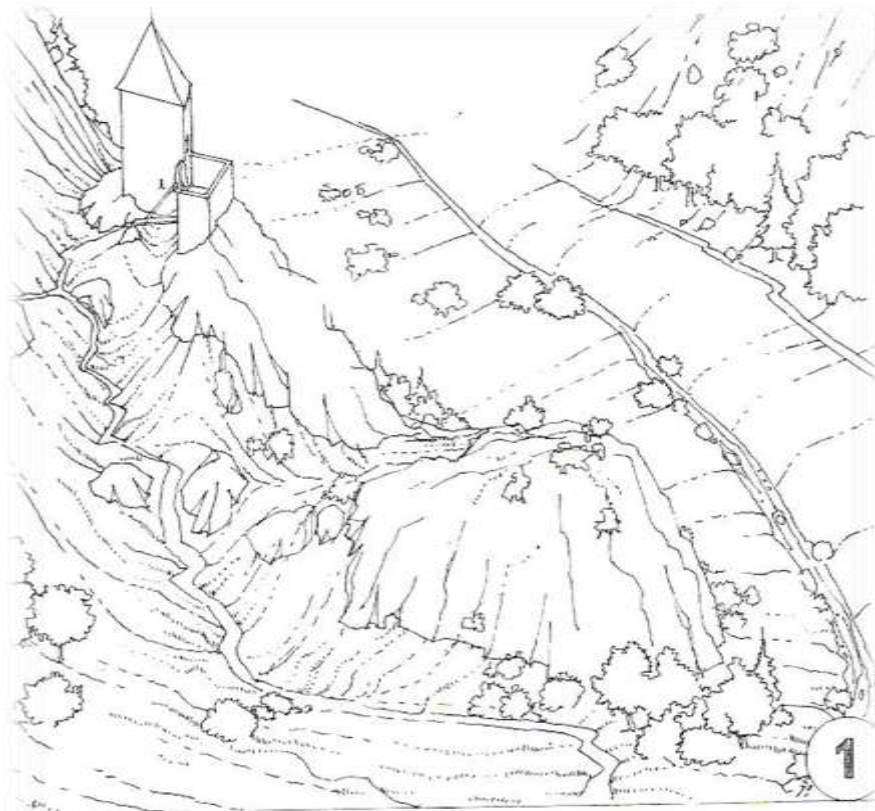
Nova odkritja so razjasnila kraj prvotnega gradu in okrepila arhivske podatke o njem. Različni sestavi in načini zidave visoko v bregu stoječega stolpa z več kot seženj (2 m) debelimi zidovi so že kazali, da stolp ni zrasel sočasno s spodnjim, renesančnim delom gradu. Med obnovo se je prav v spodnjem delu stolpa, kjer je sicer lepo vidna tudi plastovitost zidov, pokazala skromna, ozka pravokotna lina, po obliki enaka romanski lini v gradu na Planini pri Sevnici.

Vse to je jasno pokazalo, kje je zrasla prva grajska zasnova; brž ko je bila ravnica pred stolpom očiščena, je bilo mogoče rekonstruirati najstarejšo fazo. To je bil stolp skoraj pravilnega kvadratnega tlorisa z obzidanim platojem ob vzhodni stranici ter verjetno z vhodom prek dviznega mostu. Danes je zidovje prve faze ohranjeno le do višine 3 m, tako da lahko višino celote samo domnevamo. Starost gradnje je dokazala tudi najdena keramika z

¹² Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 9, 10.

zgodnjerednjeveškimi značilnostmi (datiral A. Valič). O gradnji na prav tem mestu, ne pa na spodnjem skalnem hrbtu, ki je bil bližji tovarniški poti ob potoku (zveza čez Prevalo do hospica v Podljubelju), so odločale predvsem terenske okoliščine: če bi bil stal stolp na spodnjem platoju, bi bil idealna tarča za napade z vrhnje skale. Zato je tudi poznejši spodnji del gradu še vedno potreboval zgornji stolp kot dodatno obrambo.

Posebnih posegov v teren (razen jarka proti pobočju) tu ni bilo. S severne in vzhodne strani je bil stolp praktično nedostopen, zato je bila vsa obramba usmerjena proti jugu, kjer je bil verjetno tudi prvotni vhod. Za skoraj 2 čevlja (60 cm) debelejša stena proti pobočju je pasivno varovala grad od zadaj. Stolp je bil bolj vojaška postojanka kot bivalni objekt, vsekakor pa je bil povezan z nekaj sto metrov oddaljenim jamskim gradom, omenjenim že v 13. stoletju.¹³

Slika 16: Poskus rekonstrukcije prostorskega razvoja gradu Kamna: 12. stol.
(slika vzeta iz *Grad Kamen pri Begunjah*, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 13)

Stolp je zgrajen iz tamkajšnjega kamna, apnenčevega lomljenca. Sklade iz bolj ali manj neenakomerno velikih skal so zravnavali z drobnejšimi kamni. Jugozahodni vogel je zložen iz

¹³ Fister, *Grad Kamen pri Begunjah*, str. 12, 13.

večjih, obdelanih kamnov-vogelnikov, ki so določili tudi višine skladov v ohranjenem delu romanskega zidovja. Tlak znotraj stolpa je opečen in iz časa renesanse. Ker smo ga hoteli ohraniti, ni bilo mogoče raziskati morebitnih sledov starejših gradbenih faz pod njim. Obzidje platoja ob stolpu je delno ohranjeno v tlorisu. Sam stolp je v celoti stal na skali, ki je bila predvsem nad platojem odsekana, zato lahko domnevamo, da je bil prvotni vhod nekje v nadstropju, ter so tja prihajali po lestvah, lesenih stopnicah ali kako drugače. Današnji vhod je nastal ob renesančni predelavi v 16. stoletju.¹⁴

Kdaj so Celjani dobili Kamen, ni znano, vsekakor pa je Herman III. tu padel s konja in se ubil. Najbrž so bili njegovi lastniki že v 14. stoletju ter je mogoče prav z njimi nastal novi del gradu, gotski bivalni plazzo na spodnji konici skalnega hrbta. To je bil spet stolpast grad, seveda pa bolj svobodnega tlorisa in z večjimi prostori kakor romanski. Gotski »stolp« je meril 9 x 3 sežnje (16,5 x 8,5 m). Kakor prvi stolp je imel svoje predgradje, posebno obzidano dvorišče na zahodni strani, ki ga je omejeval v skalo vsekane obrambni jarek (širok 3, globok 1,5 sežnja = 6,5 x 2,7 m). Čeprav podobno zasnovan kot romanski stolp je imel gotski grad v 4 nadstropjih skoraj trikrat več bivalnega prostora. Gotsko zidovje je le malo manj masivno kot romansko, razlika pa je v načinu gradnje. Vogali so sezidani iz velikih lehnjakovih kvadrov, skladi so različno visoki, čeprav še bolj ali manj zravnani z drobnimi kamni. Gradili so še vedno z lomljencem, pridobivali pa so ga verjetno kar ob vsekavanju obrambnega jarka v skalo.

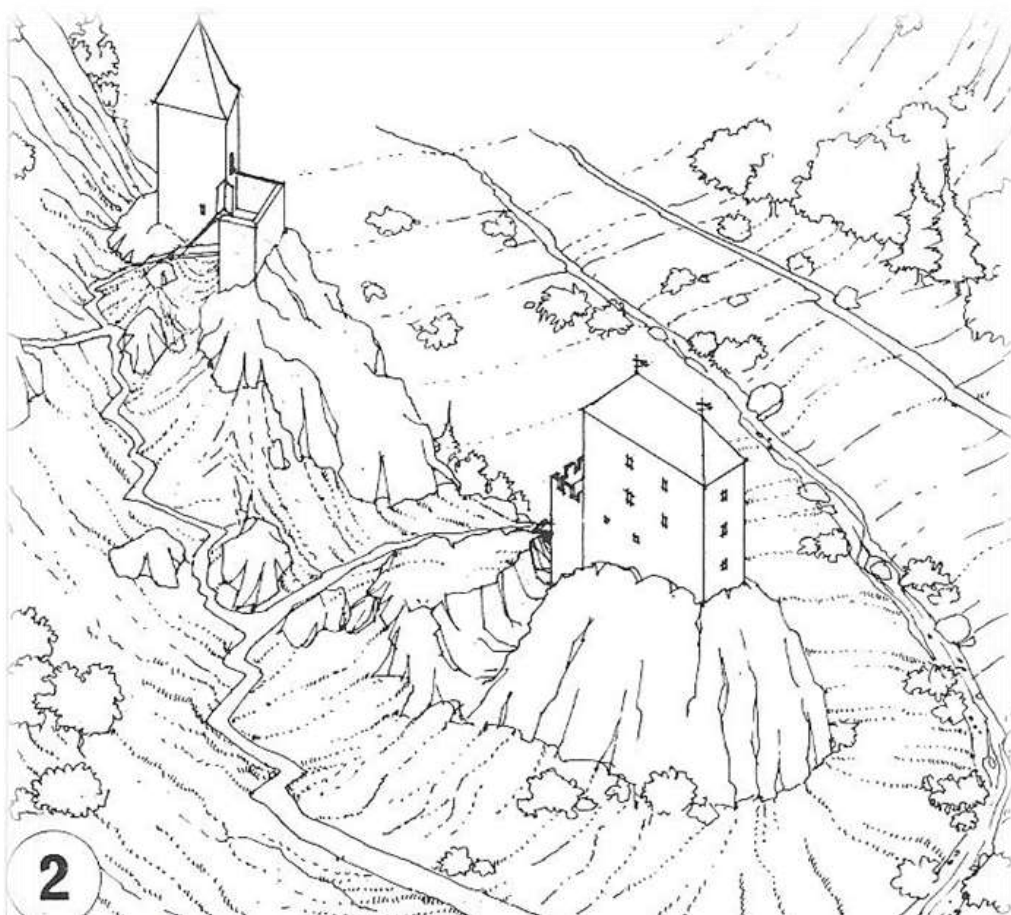
Iz te gradbene faze Kamna je veliko manj podatkov in detajlov, ki bi pripomogli k rekonstrukciji. Prvotno višino gotskega palazza je sicer lahko določiti, saj so poznejše nadzidave dobro vidne. Teže je z razporeditvijo prostorov in odprtih. Očitno so ostale etaže vedno enake, saj so v zidovih umiki, na katerih so počivali leseni stropovi (oboki v pritličju utegnejo biti poznejši). Višine nadstropij pa so bile že različne in prvo je (2,5 sežnja = 4,5 m visoko) kar za 3 čevlje (1 m) višje kot naslednja. Kakšen je bil zgornji konec gotskega stolpa, lahko samo sklepamo po primerjavah. Okenske odprtine so bile vsekakor manjše kot sedanje, verjetno pa na istih mestih.

Dobro so ohranjeni sledovi dvižnega mostu prek v skalo vsekane jarka: konzole iz zelenega kamna ter spodnji del pozneje zazidanega portala. Most je bil prvotno vsekakor razdeljen na dva dela in so ga dvignili za polovico.

---

¹⁴Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 13, 14.

V tem času so romanski stolp uporabljali kot izpostavljeno obrambno točko, brez katere, kot smo že rekli, spodnji palazzo sploh ne bi bil mogel obstati. Ker je bil primerne oblike, je najbrž ostal nespremenjen vse do renesančne dobe, ko je grad nehal rasti in so zaradi drugačnih razmer (novo okrožje, Turki) spremenili tudi drugo utrdbeno arhitekturo.¹⁵

Slika 17: Poskus rekonstrukcije prostorskega razvoja gradu Kamna: 13. – 14. Stol.
(slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 15)

¹⁵ Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 14 - 16.

Slika 18: Ostanki gradu Kamen (foto Klavdija Hojč)

Tretjo gradbeno fazo verjetno lahko pripišemo že Lambergom, ki so bili lastniki gradu od leta 1436 dalje. Najbrž so jo povzročili napadi Jana Vitovca, ki je leta 1439 razdejal bližnji grad Katzenstein v Begunjah, mogoče pa poškodoval tudi Kamen. Sledeč ozki skalni ravnici med stolpoma, so pričeli širiti spodnji grad ter najprej pozidali v skalo vsekani jarek in južno obrobje predgradja v dolžini 9 sežnjev (17 m). Nova stavba je bila približno enake širine kot gotski stanovanjski stolp. Zaradi še nepopolnih raziskav osrednjega platoja pa ni jasno, ali so tedaj vrezali v skalni hrbet nov jarek ali pa postavili samo posebno ozadje.

Višina novega dela verjetno ni presegala 3 etaž bivalnega stolpa – takšno višino je zapisal tudi Valvasor. Zastareli utrdbeni sistem so najbrž kmalu okrepili: prizidali so še polkrožni zaključek ob dvižnem mostu, v bistvu že renesančni bastion, čeprav še brez vseh posebnih oblikovnih značilnosti (brez profila nad pritličjem in konzolnega zaključka na vrhu, strelne line so še vedno razporejene nenačrtno in so majhne itd.). Ta »bastion«, morda boljše, vokalni polkrožni stolp, je bil že tudi prehod k zadnji, najobsežnejši gradbeni fazi.

Gradnja in material sta bila še popolnoma takšna kot pri gotškem bivalnem stolpu, le polkrožni zaključek se razlikuje tudi v kvaliteti. Konzolni pomoli so v tej fazi gotovo obstajali, oblika in razporeditev pa so hipotetični, čeprav jih je upodobil kasneje tudi Valvasor. Po nekaterih detajlih na bivalnem stolpu domnevamo, da so ga ob prizidavi novega dela opremili z novimi odprtinami. Stanovanjska površina se je s prizidavami povečala za skoraj dvakrat. Mogoče so na ravnini pod gradom postavili že tudi kaka gospodarska poslopja, čeprav za to še ni dokazov.

Slika 19: Poskus rekonstrukcije prostorskega razvoja gradu Kamen: 15. stol. , (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 19)

V tretji fazi, ko se je spodnji del gradu približal romanskemu stolpu, so tudi nanovo utrdili dvorišče ob le-tem. Razširili so ga proti severu in jugu, vhod vanj pa prestavili na sever. Vidimo še konzole dviznega mostu, dele portala in strelno lino, vse iz zelenega kamna. Ko so pozneje zgradili renesančni del in utrdili nov dostop iz notranjosti gradu, so ta vhod zazidali. Sam stolp pa je ostal tako po obliki kot po namembnosti še vedno nespremenjen.¹⁶

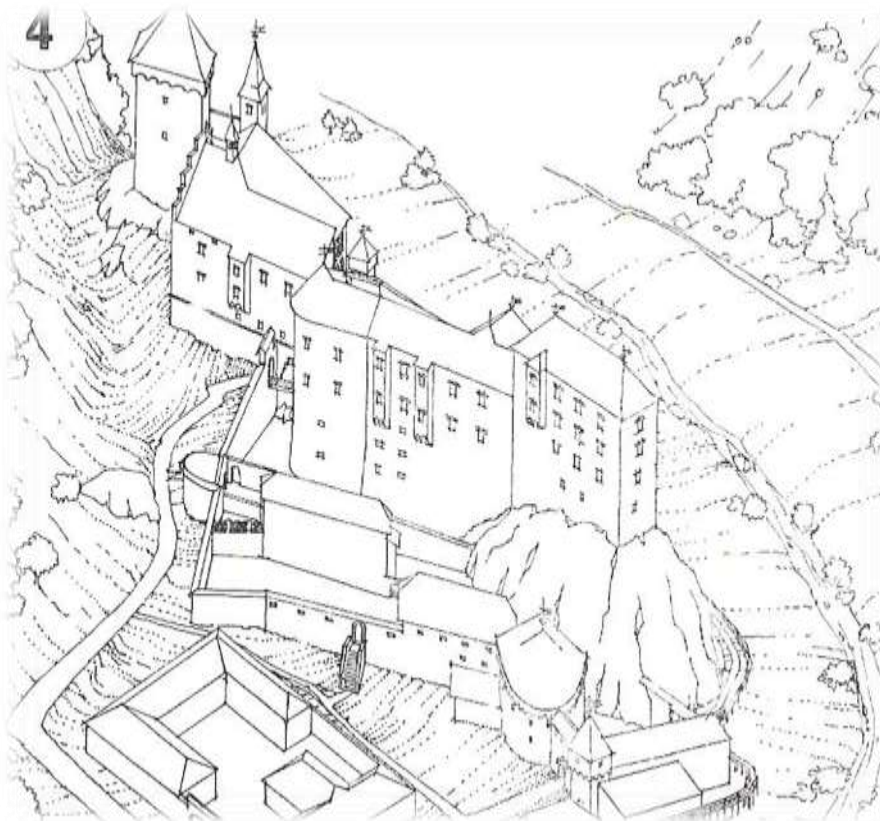
Bodisi turška nevarnost bodisi potres 1511, ki je porušil tudi drugi lamberski grad nad Tržičem, ali nova miselnost, ki je zahtevala večje udobje ter nove utrdbene sisteme, pa so v 16. stoletju izoblikovali dokončno podobo značilno raščenega srednjeveškega gradu Kamen. Obsežni kompleks je postal ena naših največjih grajskih zasnov (vsaj na Gorenjskem). Kakor v tretji fazi si je tudi zdaj v renesančni fazi tesno sledilo več gradbenih posegov.

V preostalo vrzel med gotskim delom in še vedno samostojnim prvotnim gradom je bilo treba postaviti na sorazmerno strmo pobočje najbolj reprezentančni del gradu. Najprej so del pobočja zravnali za osrednje notranje dvorišče. Nato je neznan mojster izoblikoval zahodni trakt, povsem renesančno arhitekturo (arkadni hodniki in stopničasti nadstrešni zid sta samo

¹⁶ Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 17, 18.

dve najbolj vidni prvini), in ustvaril organsko celoto, ki ni bila vezana niti v stroge renesančne okvire niti se ni samo prilagajala terenu. Na južnem pobočju pod gradom so uredili terasne vrtove. Novi vhod ob samostojnem, tokrat že popolnoma renesančnem bastionu v ravnini ter modne spremembe in dopolnitve že stoječe arhitekture (okna, na novo zidani zahodni stolp s konzolnim vencem, oblikovanje strehe nad novim delom itd.) so grajsko gmoto tudi na zunaj izoblikovali v izredno celoto.

Slika 20: Poskus rekonstrukcije prostorskega razvoja gradu Kamen: 16. do 17. stol. , (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, str. 21)

V renesančnem delu gradu je bilo s skrbnimi raziskavami mogoče ugotoviti tudi obliko, velikost in namembnost notranjih prostorov. V pritličju so bili trije delno v skalo vsekani prostori: shramba z ohranjenimi lesenimi konzolami za police (desno), kuhinja, kjer je še vidno manjše odprto ognjišče, pred katerim je bila najbrž večja kamnita ploščad, ter večji prostor, kjer so v ometu še dobro vidne sledi opreme – klopi vzdolž vseh sten, vzdane omarice, peč v kotu – in ki je najverjetneje rabil za obednico služinčadi. Vsi trije prostori so bili pokriti z rebrastimi oboki, ki so rekonstruirani. V kuhinji smo odkril v svež omet vrezano

letnico 1551, ki nam odlično določa čas graditve renesančnega dela. Portali in okna so bili iz zelenega kamna, enako arkade v pritličju (ohranjeni sta še dve podložni plošči v opečnem tlaku) in najbrž tudi v nadstropjih.

Posebno stopnišče v jugozahodnem kotu dvorišča je peljalo v prvo nadstropje; tu je bil tudi prehod iz gotskega dela gradu. Hodnik nad kuhinjo je ločeval najpomembnejša prostora gradu. V kapeli (nad shrambo) z grebenastim obokom, katerega sledovi so še dobro vidni, so ohranjene posebne zidne niše, vsekane v skalo (3 x 1,75 čevlja ali 95 x 56 cm) in obrobljene z okvirom iz zelenega kamna. Nekoč so jih pokrivali debeli kamniti pokrovi. Mogoče so bile to grobnice, o katerih govori Valvasor. Levo od hodnika, ki je vodil na stopnišče, sta bila dva večja prostora, povezana s širokim prehodom, visoka pa 10 čevljev (3,15 metra) in pokrita z lesenimi stropovi. Zaradi bližine kapele in po velikosti sta vsekakor spadala v reprezentativni del gradu. Posebno zanimiva je ena izmed hiš, v kateri so bile omare: 3-4 palce (10 cm) debela notranja stena te vdolbine je obenem zunanja stena gradu. To je bila v bistvu posebna in največkrat uporabljena oblika skrivnega izhoda: na zunaj ni bil opazen, v sili pa ga je bilo z nekaj udarci mogoče odpreti ter se potem zateči v hrib nad gradom ali v bližnji jamski grad.

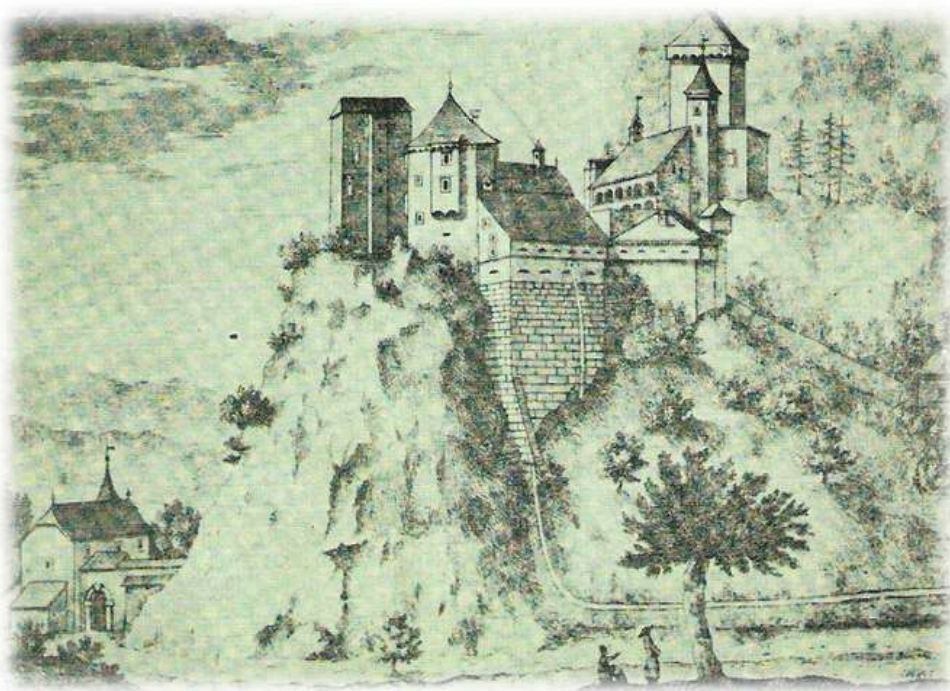
V drugem nadstropju, kamor so vodile še v celoti ohranjene kamnite stopnice, so bili bivalni prostori, manjši kot spodnji. Ob zgornjem podestu stopnišča, ki je bil obenem podnožje zvonika ob kapeli, je kot zanimiv detajl ohranjeno na konzole nameščeno suho stranišče. Njegova lega nad dohodno potjo s severne strani nam po svoje pripoveduje o stanovanjski kulturi in higieni v času do 17. stoletja, saj so ga uporabljali vse do opustitve gradu...

Prostori v 3. nadstropju, to je, v višini dvorišča ob zgornjem stolpu, so verjetno rabili služinčadi. Bili so nizki in ponekod celo v več etažah pod sicer velikim ostrešjem. Vrhnji so bili opremljeni s strelnimi linami, ki so še dobro ohranjene in ki so, po obliki sodeč, s konca 16. stoletja, ko se je končala zadnja gradbena faza. V tem času je novi dohod po notranjem stopnišču nadomestil tudi posebni dostop na plato ob zgornjem stolpu.

Ob severnem robu srednjega dvorišča so v tem času zgradili manjše stavbe, ki pa še niso povsem raziskane. S stolpičem in posebno utrdbo, ki je stala samostojno ob poti, so tedaj posebej utrdili tudi severni vhod. Nova pot je omogočila tudi dober dostop z vozovi na osrednje dvorišče. Južno pobočje so, kot je že rečeno, spremenili v terasaste vrtove, pozneje postavljene stavbe na njih pa so bila najbrž neke vrste gospodarska poslopja. Na ravnici pod gotskim palazzom so ob potoku zgradili še mlin, žago in stanovanjski del; ta je še danes odlično ohranjen.

Nekaj pozneje, verjetno na koncu sedemnajstega ali pa celo že v 18. stoletju je na ravnici nastala ločeno od gradu posebna obzidana kvadratasta skupina stavb s hlevi in drugimi gospodarskimi prostori. Na koncu livade na jugu so uredili ribnik, še danes skoraj v celoti ohranjen. Vse te naprave so vnesene tudi v posebno katastrsko mapo, ki so si jo dali izdelati lastniki gradu konec 18. stoletja in ki jo danes hranijo v begunjskem gradu (Katzenstein), sedanji Psihiatrični bolnišnici.

Z izjemo predimenzioniranega in z grajskim utrdbenim sistemom slabo povezanega renesančnega bastiona ter vhoda in stanovanjskega poslopja s stolpičem ob njem, ki sta bila skrbneje zgrajena (celo z nekaj oblikovalskimi težnjami), so bile zgradbe na južnih terasah skromne in pomembne le v okviru parkovne ureditve. Tudi čas (17. stoletje) je dovoljeval svobodnejše zasnove brez visokih obzidij. Nizko obzidje, boljše, visoka zidana ograja, je obdajalo tudi vso ravnico severno in južno od gradu ter segalo od naselja, tako da je bil grajski kompleks v zadnji fazi zelo obsežen. Deli teh zidov so še danes ohranjeni, od samostojne utrdbe ob severni poti, ki je vidna še na Valvasorjevi upodobitvi, pa je ostal le zemeljski nasip.

Slika 21: Grad Kamen v 17. Stoletju, pogled s sprednje strani. Bakrorez iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske, 1689 (slika vzeta iz Grad Kamen pri Begunjah, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo v Ljubljani, Ljubljana 1977, hrbtna stran)

V zadnji fazi gradnje so spremenili tudi način zidave. Še vedno so uporabljali lomljenec iz neposredne okolice, vezan z živoapneno malto, a brez poravnavanja skladov.

Zunanji plasti zidu sta zloženi iz večjih nepravilnih kamnov, sredina je naphana z manjšimi v malti. Vse vdolbine so zravnali z drobnejšim materialom – vidno je prizadevanje za čim popolnejšo obdelavo zunanosti. Vsi zidovi so bili tako zunaj kot znotraj ometani z grobo in z drobnozrnato malto. Drobnozrnato malto so močno zgladili z zidarsko žlico ter še svežo opleskali z gosto apneno raztopino. Zanimiva je uporaba zelenega kamna (peračica!) od 15. stoletja dalje, predvsem pa v 16. stoletju (»renesančna faza«), ko so izdelali vsa okna, portale, stopnice in verjetno tudi stebre iz gorenjskega tufa. Edinole nosilne konzole z zgornjih vencev, vogalne kamne ter polkrožne profile zidca na južni strani renesančnega dela so zaradi večje trdnosti in trajnosti klesali iz apnenca in konglomerata.

Grad je propadel, ker so ga lastniki v prvi polovici 18. stoletja opustili. Leta 1740 so ob gradnji begunjske baročne cerkve, ki so jo postavljali na mestu starejše, uporabili opeko z gradu, od koder naj bi bili prenesli tudi stranski oltar matere božje. Izročilo pravi, da so si ob razkrivanju gradu podajali opeko v sklenjeni vrsti tja do cerkve, čeprav je razdalja pribl. 2 km. Vse uporabne dele (stebre, portale, okenske okvire, itd.) so porabili za gradnjo gradu Katzenstein in drugih, z dovoljenjem ali brez njega pa so grajske ruševine postale tudi kamnolom okoliških prebivalcev. Ob čiščenju je bilo najti posamezne dele portalov in drugih arhitekturnih členov, največ pa delov lončevine in peči (razstavljeno v stolpu).

Okrajna spomeniška komisija in Turistično društvo Begunje sta z obnovitvenimi deli na gradu Kamnu pričela 1959. Do leta 1961 so utrdili jugozahodni del gradu in očistili ter deloma zavarovali tudi razvaline osrednjega in južnega grajskega trakta. V letih 1962 in 1963 so dela obstala zaradi neurejenih finančnih zadev. V letih 1964 do 1966 je bilo na vrsti odstranjevanje sesutin in delno (sprotno) utrjevanje zidov. Od leta 1967 do 1969 je bila grajska ruševina že skoraj povsem počiščena in odkrita. Tedaj so se pričela zahtevna utrditvena in obnovitvena dela ter urejanje celotnega kompleksa, ki naj bi postal vsem pristopen kulturni spomenik. Najbolj zahtevna med konservatorskimi deli na gradu Kamnu je bila obnovitev zahodnega (romanskega) stolpa in ploščadi pred njim.

Kljub ureditvi vseh pomembnejših delov gradu konservatorska akcija še ni končana. Neraziskano je še grajsko dvorišče s severnimi objekti in obzidjem vred, doslej še ne vemo, kje je bil grajski vodnjak ipd. posebno obravnavo zasluži tudi splet zgradb ob vhodu. Bastion, ohranjen sicer le nekaj več kot do polovice svoje prvotne višine, portal (ki je bil nasilno odstranjen) in stanovanjska stavba s stolpičem so sicer manj pomemben sestavni del zasnove

gradu, po ohranjenosti in pričevalnosti pa so zelo dragocene. Danes so žal v zasebnikovi lasti in zato prepuščene raznim samovoljnim predelavam.

Prvi napotki, čemu naj bi grad Kamen rabil v sedanji obliki, so bili dani že ob pričetku del. Celota je predvsem eden naših najpomembnejših kulturnih spomenikov, vreden obnove in ohranitve, to svojo lastnost pa bi moral ohraniti pred vsemi drugimi novimi možnostmi uporabe. Grad v ožjem obsegu je res že izluščen, vendar so njegove prostorske sestavine še vedno ostale nerešene. Posebej velja to za vso južno ravnico z nekdanjimi gospodarskimi poslopji tja do ribnika.

Ostalo je še, da poskusimo vključiti vanj nujno potrebne funkcionalne elemente. Če naj se grad vključi v okolje tudi kot del današnjega življenja, ni dovolj, da so urejene poti in prikaz zgodovine, deset tisočim obiskovalcem je treba ponuditi še dodatne usluge. Gostinstvo in turizem, ki v resnici marsikje profanirata kulturne spomenike, jim lahko zagotavljata tudi obstanek. Pri tem je seveda treba skrbno pretehtati pravo mero.

Za te dodatne dejavnosti so poleg gornjega stolpa z razstavnimi prostori na voljo še naslednji deli: stanovanjski objekt ob spodnjem vhodu kot najprimernejši in obenem najmanj problematičen, kleti 3. faze z gornjim »bastionom« ter trije rekonstruirani prostori v pritličju renesančnega dela. Osrednje dvorišče je idealen odprt avditorij, tako gotski kot renesančni del za njim pa oder z izjemnim ozadjem. Ureditev tako imenovanega »mlina« v večji gostinski objekt s posebnim režimom, ki bi ga morala zelo pazljivo pretresti tudi spomeniška služba, ter treh prostorov v pritličju renesančnega dela v neke vrste pivnico z možnostjo občasne postrežbe bi najbrž povsem zadovoljila potrebe gostinstva. Pomembno bo tudi urejanje širše okolice, saj kot naravni rezervat zavarovana dolina Drage, grobišče talcev blizu gradu ter sam grajski kompleks terjajo poseben način obravnavanja celote. Treba bo urediti parkirne prostore, sprehajalne poti, obnoviti in vzdrževati poti k jamskemu gradu itd. Slednjič bo treba razmisliti tudi o vključitvi celotnega kompleksa z ribnikom v življenje ter s tem v zvezi rešiti vprašanje mlajših stavb na tem področju.

Konservatorska dela na gradu Kamnu so tako časovno kot po obsegu največja spomeniško varstvena akcija na Gorenjskem. V njej so sodelovali umetnosti zgodovinarji, arheologi, arhitekti, gradbeniki, geodeti in sami izvajalci – zidarji in tesarji. Izredno dragocena je bila pomoč domačinov, še posebej Turističnega društva. Finančno so akcijo podprli občinski in republiški organi, predvsem Kulturni skupnosti Radovljice in SRS. Tako široko zasnovana in izpeljana akcija vsekakor zagotavlja, da se grad Kamen ne le po monumentalnosti ali

slikovitosti, ampak tudi po urejenosti lahko enači s katerim koli slovenskim dosežkom. Visoko vrednost pa mu zagotavlja tudi primerjava s podobnimi rešitvami zunaj naših meja, čeprav je morala akcija ostajati ves čas bolj ali manj v krajevnih merilih.¹⁷

2.4. A VRH STRME PEČINE GRAD KAMEN OBUJA SPOMINE

Slika 22: Na grad Kamen(foto Klavdija Hojč)

Na skalnem grebenu, ki se s pobočja Malega vrha spušča proti potoku Begunjščica in tesno zapira dolino Drage pri Begunjah, stojijo mogočne razvaline gradu Kamen (Stain), ki je nekoč varoval starodavno tovorniško pot, ki je peljala ob vznožju gradu skozi dolino Drage čez Prevalo proti Ljubelju. Gospostvo je bilo sprva last kranjskih mejnih grofov Weimar-Orlamünde, v začetku 12. stoletja so ga dedovali grofje Ortenburški, nato pa je bilo celjska in deželnoknežja posest. Že zelo zgodaj so Ortenburžani utrdili bližnjo jamo pod Jamarskim vrhom (ob vhodu so ohranjeni ostanki srednjeveških zidov), ki je pozneje postal utrjen refugij

---

¹⁷ Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 19 – 30.

(pribežališče). Verjetno istočasno so na kamnitem odrastku hriba v bližini postavili obodni grad, ki ga je sestavljal romanski stolp z manjšim obzidanim dvoriščem.

Slika 23: Ostanke gradu Kamen (foto Klavdija Hojč)

Leta 1185 je v zgodovinskem viru omenjen vitez Leocardis de Antro, jamski gradič in grad pa leta 1263 kot antrum et castrum Lapis. Grad Kamen je omenjen še leta 1350 kot vest czem Stain, nato pa leta 1442 kot haus vnd vessten zu Stain in leta 1469 kot geslos Stain. Med gradiščani na Kamnu, ki so se imenovali tudi po gradu (de Stein), so leta 1263 omenjeni bratje Ulrik, Markvard, Rudger in Majnhard Ploz, nato leta 1326 Gizelher iz Begunj, leta 1343 Geyselher purchgraf ze Stain in Wilhalem Lamberg, leta 1355 Niklas, leta 1359 Erhart in Elizabeta s Kamna, med letoma 1390 in 1403 Jurij iz Poljč, med letoma 1403 in 1421 Osterman de Stain, ki je bil kranjski deželni vicedom, leta 1407 sta omenjena gradiščana Sigmund von Stain in Ahac Grimščicer, leta 1409 Merkl der Stepl, leta 1415 Peterlein, leta 1421 Henzlein der Tueps in Erassem der Stainer, leta 1425 pa vitez Niklas. Na obsežnem grajskem kompleksu so bivali tako ortenburški gradiščani kot rod plemičev Steinov. Ko so Ortenburžani leta 1418 izumrli, so Kamen podedovali grofje Celjski, leta 1442 ga je knez Ulrik Celjski prodal Janezu pl. Seebacherju, kastelanu na Smledniku, leta 1444 ga je sprejel fevd Jakob Lamberger, že leto pozneje ga je deželni knez dal v fevd Ivanu pl. Seebacherju (takrat je grad omenjen kot Haus und Feste mit dem Purkstall), ta pa ga je leta 1459 prodal Andreju pl. Kraighu. Leta 1469 ga je kupil Jurij pl. Lamberg in grad temeljito prezidal. Med potresom leta 1511 je bil grad močno poškodovan, a so ga Lambergi temeljito obnovili in od takrat izvira njegova današnja podoba. V prvi polovici 18. Stoletja so grad opustili, iz dela razvalin pa obnovili grad Katzenstein v Begunjah in sezidali baročno begunjsko cerkev. Leta

1810 je posestvo grajske razvaline kupil Andrej Jerman, skoraj sto let pozneje rodbina Dolenc (1906), leta 1907 pa anonimna lesnoindustrijska družba iz Rima, ki je gospostvo leta 1924 prodala 44 posestnikom v Begunjah.

Slika 24: Grad Kamen (Stain) blizu Begunj, upodobljen je na razglednici iz leta 1907 (slika vzeta iz *Sto gradov na Slovenskem*, Prešernova družba d. d., Ljubljana 2001, str. 68)

Grad ni nastal iz enega liva, temveč so v grajski razvalini razvidne tako romanske kot gotske in renesančne arhitekturne sestavine. Večnadstropni stolp (njegove stene so debele nad dva metra) z obzidanim dvoriščem v pobočju, tega so sicer predelali v renesančni dobi, lahko datiramo v 12. stoletje, v dobo romanike. Na strmi skalni kopi vzhodno od njega so prav tako še v romanski dobi pozidali mogočen trinadstropen palacij pravokotnega tlorisa z okoli 1,7 metra debelimi stenami, zavarovan je bil z jarkom in medzidjem (cvingerjem), v gotski dobi pa nanj prislonili novo stanovanjsko stavbo. Palacij je bil plastovito pozidan, na vogalih so rezani kamni iz lehnjaka, okna so žal brez kamnitih okvirov. Sredi 16. Stoletja so Lambergi zgradili nova poslopja, tudi grajsko kapelo sv. Valentina, in tako staro grajsko zasnovo povezali v velik grad z deloma arkadiranim notranjim dvoriščem. Takrat so pozidali tudi močna večvenčna obrambna obzidja in renesančne fortifikacijske stolpe. Leta 1959 so na slikovitih grajskih razvalinah v dolini Drage pričeli z obsežnimi in zahtevnimi konservatorskimi deli. Izkopali so zasuto zidovje, obnovili nekatera poslopja, predvsem pa

strokovno zavarovali razvaline pred nadaljnjim propadanjem. V razvalinah je ohranjenih veliko starih gotskih oken, tudi nekdanji skrivni izhod.¹⁸

Slika 25: Skrivnostni izhod (foto Klavdija Hojč)

Slika 26: Grad Kamen (slika vzeta iz Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem, Didakta – Radovljica, Radovljica 1995, str. 79)

---

¹⁸ Ivan Jakič, Sto gradov na Slovenskem, Prešernova družba d. d., Ljubljana 2001 (naprej: Jakič, Sto gradov na Slovenskem) str. 68, 69.

5. OPEVANA V PESMI

Melodija za valček se je Slavku utrnila nekega večera leta 1957, ko je stanoval na Ježici; na harmoniko si je zaigral prvi del zelo spevne melodije v ritmu valčka, motiva pa mu ni uspelo takoj dokončati; vižo je dan kasneje zaključil z bratom Vilkom. Ugotovila sta, da bi za valček bilo potrebno besedilo, ki naj bi opevalo redke cvetice – murke, ki rastejo v dolini Dragi. Leo Ponikvar je zato stopil do Ferryja Souvana (1919-1974), ki je v tistem času kot harmonikar igral s svojo skupino po ljubljanskih lokalih. Souvan je z veseljem, pa čeprav začuden, sprejel povabilo. Kmalu zatem se je z vlakom odpeljal v Lesce in se podal proti dolini Dragi. Ob prehodu in občudovanju prelepe narave je verze za pesem Tam, kjer murke cveto kar stresel z rokava: nastala je čudovita poezija za eno najlepših Avsenikovih skladb. Novonastali valček je ansambel hitro posnel in poslušalci Radia Ljubljana so ga sprejeli z izrednim navdušenjem. Evforija je bila izjemno velika: mnogi so se podajali na izlet v dolino Drage, da bi si sami ogledali kraj, ki ga opisuje valček, pa tudi da bi Pri Jožovcu morda srečali svoje priljubljene glasbenike.¹⁹

Tam, kjer murke cveto, tam kjer ptički pojo, v lepi Dragi,

tam kjer encijan plav, ves prešerno bahav nežno vabi.

V to dolino zeleno me vleče tako kot v nobeno.

V njej avrikelj prijazno obdaja pozdravlja me s srajčko rumeno.

(Dr. Ferry Souvan, Slavko Avsenik, 1966)

3.1. TAM, KJER MURKE CVETO

Dolina Drage je posebna dolina, je dolina naravne lepote. Je dolina gozdov, pašnikov planin in cvetja s strmimi pobočji. Je Biser narave. Je oaza svežine in gora, vrhov in planin. Dolina, kateri je posvečena skladba o spominu na mladost, nostalgija za prihodnost, kakršno lahko zapiše le domačin. Dvakrat dolina, kajti draga pomeni dolino, zaliv. Čuva jo starodaven in

---

¹⁹ Aleksi Jercog, S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008 (naprej: Jercog, S polko v svet) str. 19.

skrivnosten grad. Na začetku doline je spomenik na krvava dejanja, ki so med drugo svetovno vojno zaznamovala to dolino. Krajinski park krasijo cvetovi dišečega volčina, vedno zeleni grmiček, ki spomladi cveti dišeče živo rdeče. Clusijev svišč ali encijan ni redek, a je ogrožen in zato zaščiten. Wulfenovemu jegliču tu izjemno godi. Nekoč so bile murke tudi v dolini, zdaj so le še na Begunjščici. (<http://www.e-kolo.si/foto-tedna/dolina-draga-v-nedelu.html>, 21.1.2015)

Slika 27: Murke (slika vzeta iz <https://www.google.si/search?q=murke+v+dolini+draga&biw=1093&bih=506&source=ln> 22.1. 2015)

Slika 28: Cvetje v dolini Draga (foto Klavdija Hojč)

3.2. LEPE STE VE KARAVANKE

Slika 29: Karavanke (slika vzeta iz <http://www.flaska.si/o-nas/od-kod-prihaja-flaska> 22.1.2015)

V objemu prelepih gorskih vrhov, nedaleč od slovitega letovišča Bled, ležijo Begunje na Gorenjskem, značilna gorenjska vas z manj kot tisoč dušami. Naselje se razprostira v dolini reke Drage ob vznožju Karavank, v zavetju prekrasne, vselej zelene Begunjščice s svojim razglednim Roblekovim domom. Na gozdnati vzpetini nad vasjo čuva Begunjčane Sveti Peter s svojo prijazno cerkvico. Kjer se dolina Drage strogo zoži, pa se že od 13. stoletja s čvrstega skalovja dvigajo zidovi gradu Kamen.

Slika 30: Ostanki gradu Kamen (foto Klavdija Hojč)

Vse do začetka prejšnjega stoletja so bile Begunje izrazito kmečko naselje. Zaradi slikovitosti tega gorenjskega konca in ugodnega, zdravju naklonjenega podnebja so letoviščarji po prvi svetovni vojni začeli zahajati tudi v Begunje. Sicer pa je turizem našel še kako rodovitna tla v vsej okolici.

Slika 31: Pogled v dolino iz gradu Kamen (foto Klavdija Hojč)

V Begunjah, ki so se zapisale v zgodovino kot kraj trpkih spominov na krute čase druge svetovne vojne in ki so nato zaslovenele kot sedež tovarne športne opreme Elan, sta se rodila Vilko in Slavko Avsenik in tu, na dvorišču družinske gostilne Pri Jožovcu, je na začetku petdesetih let prejšnjega stoletja zagledala luč tudi njuna glasba. S svojimi izvirnimi notami in z verzi svojih tekstopiscev sta brata Avsenik za vselej ovekovečila lepote teh krajev, ki jih je nekoč opevala ljudska balada o Pegamu in Lambergarju. Iz ožjega domačega kraja pa sta zvoke svojih značilnih polk in valčkov, s katerimi sta nakazala pot narodno zabavni glasbi, ponesla veliko dlje: daleč po vseh deželah celotnega alpskega prostora, po vsej srednji Evropi in celo onstran velike luže, kjer še živi slovenska beseda.²⁰

---

²⁰ Jercog, S polko v svet, str. 12.

Slika 32: Brata Vilko in Slavko (slika vzeta iz S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008, str. 3)

3.3. BEGUNJE SKOZI STOLETJA

Z izkopavanji je dognano, da je bilo na Njivicah nad Begunjami naselje že v prazgodovinski dobi. Prvič pa so v zgodovinskih listinah omenjene Begunje leta 1050 kot posest briksenškega samostana.

Blizu križišča, kjer se pot, ki vodi iz Begunj v alpsko dolino Drago, cepi proti Tržiču, stoje razvaline srednjeveškega gradu Kamen. Najbrž so grad sezidali že v XIII. stoletju. Kot njegova prva lastnika sta omenjena brata Diepold in Theobald von Stein. Za njima so na Kamnu gospodovali Ortenburžani, leta 1428 pa je postal njegov lastnik grof Herman Celjski. Celjski grofje so grad kmalu prodali in njegovi lastniki so se menjavali, dokler leta 1469 niso postali njegovi lastniki Lambergi. Ti so ga leta 1537 obnovili, leta 1548 pa dozidali. O tem pričata dve kamniti tabli, zdaj vzidani na dvoriščni strani graščine v Begunjah. Okoli gradu Kamna je nastala ena izmed redkih slovenskih narodnih junaških pesmi, ki pripoveduje o boju med Pegamom in Lambergarjem.

Tudi graščina v Begunjah, ki je bila med zadnjo vojno gestapovska ječa, je že precej stara. Leta 1338 je bila last Niclasa von Raina. Njegova hči se je drugič poročila z grofom Jurijem Katzianerjem. Leta 1458 je ukazal Herman Celjski graščino v Begunjah požgati. Potem je graščina zaradi zadolženosti rodbine Katzianer prešla za krajšo dobo v druge roke. Kmalu jo je spet odkupil Janez Herbert Katzianer. V lasti Katzianerjev je ostala do leta 1681, ko je

prešla v last grofov Lamberg z gradu Kamna. Takrat so Lambergi obe gosposčini združili, zapustili Kamen in se naselili v Begunjah.²¹

V XIX. stoletju je dobil graščino v Begunjah Viktor Jerman iz Ljubljane ter jo leta 1875 z osemindeset parcelami vred prodal avstrijski državni upravi za 55.000 goldinarjev. Lastnik graščine je postalo avstrijsko pravosodno ministrstvo.

Ministrstvo je ukazalo graščini prizidati še eno krilo od sredine poslopja proti severozahodu. Poslopje so preuredili v kaznilnico, ki so jo dobile v zakup redovnice kot paznice obsojenk.

Po razpadu Avstroogrske leta 1918 je bila v begunjski graščini še naprej ženska kaznilnica. Zadnja leta pred II. svetovno vojno je bilo v kaznilnici stalno po 35 redovnic ter blizu 300 obsojenk. Redovnice so pripadale redu svetega Vincencija Pavelskega. V kaznilnici je delovala osnovna šola, lekarna, šola za ročna dela, šivalnica, ekonomija in knjižnica. Obsojenke so morale obvezno delati, oblečene pa so bile v posebne obleke, pokrite z rdečimi rutami. Zato domačinke v okolici Begunj niso hotele nositi rdečih ruti in so te veljale za sramotno znamenje.

Sama vas Begunje ali Begne, kakor jo imenujejo domačini, je značilno slovensko alpsko naselje, ki zdaj šteje okoli 140 hišnih števil. Zaradi prirodnih lepot okolice, zdravega podnebja in zgodovinskih znamenitosti, so Begunje že nad pol stoletja priljubljeno klimatsko letovišče.

Naselje leži na severnem robu Radovljiškega polja, v vznožju Begunjščice in Dobrče, ki ga ščitita pred mrzlimi severnimi vetrovi. Zemlja je rodovitna, posebno razvito je sadjarstvo. Že Valvazor v svoji knjigi »Slava vojvodine Kranjske« omenja Begunje v zvezi z razvitim sadjarstvom in živinorejo. V prejšnjih stoletjih so se Begunjci ukvarjali z ovčerejo. Zato se je v okolici razvilo suknjarstvo, najprej kot domača obrt, potem pa kot manufaktura. Še zdaj je v vasi tovarna volnenega blaga, čeprav se Begunjci že zdavnaj več ne ukvarjajo z rejo ovac. Zdaj so bivšo kaznilnico preuredili v bolnišnico za duševne bolezni, del stavbe pa so preuredili v muzej NOB, ki s svojimi strašnimi dokazi pripoveduje o nečloveški pravi nemškega »nadčloveka« ter o hrabrosti in zvestobi slovenskih mučenicov.²²

---

²¹ Dr. Janez Gerčar, Mučeniške Begunje, Zavod »Borec« v Ljubljani, Ljubljana 1961 (naprej: Gerčar, Mučeniške Begunje) str. 5.

²² Prav tam, str. 6.

3.4. S KRVJO PREPOJENA, OJ DRAGA

*Ta dolina zelena, s krvjo prepojena, oj Draga
te vedno bom ljubil, nikoli pozabil ne bom.*

(Dr. Ferry Souvan, Slavko Avsenik, 1966)

Prve dni vojne, po 6. aprilu 1941, so Gorenjsko za kratek čas zasedli Italijani. Kmalu pa so jih začeli spodrivati Nemci, ki so že 11. aprila 1941 zasedli Jesenice, nato pa še ostale kraje do vnaprej določene demarkacijske črte z Italijani. Ta je potekala po razvodnici med Soro in Ljubljano, po obronkih Katarine mimo Šentvida do Črnuškega mostu, od tam po Savi do Laz, kjer je zavila po vrhu Kašeljskega hriba proti Dolenjski.

Žensko kaznilnico v Begunjah so Nemci uradno prevzeli šele 1. maja 1941. Čeprav je Jugoslavija kot država že razpadla in so vsi njeni organi prenehali delovati (med njimi tudi pravosodno ministrstvo, ki je upravljalo kaznilnico), je za njenimi zidovi ostalo vse po starem. Obsojenke so upale, da bodo vojni dogodki vplivali na njihov predčasen izpust. Toda okrajno sodišče v Radovljici, ki je po prekinitvi zvez med Ljubljano in Beogradom kot najbližje Begunjam upravljalo kaznilnico, ni ukrenilo ničesar.²³

Slika 33: Pogled na kaznilnico z jugozahodne strani (slika vzeta iz Gradovi, Mučeniške Begunje, Zavod »Borec« v Ljubljani, Ljubljana 1961, str. 8)

²³ Gerčar, Mučeniške Begunje, str.7.

Gorenjska je postala že julija 1941 področje organiziranih partizanskih akcij. Pokljuka, Mežaklja, Jelovica, okolica Kranja in Tržiča, Kamnika in Škofje Loke so znani po vsej Sloveniji kot kraji prvih bojev partizanov z Nemci. Prvi večji spopad med Nemci in partizani je bil že 8. avgusta 1941 na Visokem vrhu na Jelovici.

Partizani se ne bi mogli bojevati, če ne bi imeli za seboj ljudstva, povezanega med seboj v vrsti organizacij Osvobodilne fronte. Zlasti to ne bi bilo mogoče na Gorenjskem, kjer je mreža cest in železnic dokaj gosta, naseljenost po dolinah velika, kjer je bil pritisk okupatorskega civilnega in vojnega aparata močan in kjer je bila blizu državna meja. Na Koroškem so Nemci imeli vedno velike sile, ki so jih urili za boje na svetovnih bojiščih. Te čete so pogosto izkoristili tudi za boje s partizani.

Taki pogoji so narekovali posebno taktiko partizanov, ki so posebno prva leta živeli in se bojevali v neverjetno težkih pogojih. Zaradi teh pogojev je način bojevanja na Gorenjskem razmeroma dolgo ostal gverilski. Pa tudi politično delo in oblika organizacij Osvobodilne fronte je bila močno svojevrstna in prilagojena takim prilikam. Zato so se te oblike razlikovale od oblik v drugih delih Slovenije. Tako so obstajale mnoge terenske organizacije v »dolini«, torej v dosegu nemškega policijskega aparata. Iz njihovih vrst so se polnili tudi begunjski zapori.²⁴

Nemški fašisti so skušali usmrtitve v zasedenih državah prikazati pred javnostjo kot zakonit postopek. Zato so jetnike tudi formalno sodili. Tako je tudi v Begunjah poslovalo njihovo sodišče.

V begunjski kaznilnici so v sodno dvorano preuredili nekdanjo kapelico. Vanjo so postavili klopi in mize iz radovljiškega sodišča. Proces je bil bolj podoben burki kot resnemu pravnemu postopku. Sodniki so bili oblečeni v črne talarje, na glavah so nosili črne čepice, na mizi pa so pred njimi gorele sveče. Obtožence so o procesu obvestili neposredno pred sojenjem. Nihče ni prejel obtožnice. Obtoženca so v začetku razprave sprašali za osnovne podatke. Nato so brali obtožnico. Obtoženec ni imel pravice niti do zagovora, kaj šele do zagovornika. Ko je sodnik spraševal vse obtožence po njihovih podatkih, so jih odvedli iz razpravne dvorane. V njihovi odsotnosti so sodniki na podlagi zapisnikov z zaslišanj sprejeli sklepe o vrsti in višini kazni. Nato so spet privedli obtožence v dvorano, kjer so jim potem prebrali sodbo. Zapisniki, ki so služili kot dokazno gradivo, so bili največkrat napravljeni na podlagi izjav samih obtožencev

---

²⁴ Gerčar, Mučeniške Begunje, str .12,13.

ali prič, toda izsiljeni z mučenjem in grožnjami. Včasih so sodili tudi na podlagi anonimnih in zato pogosto zlaganih ovadb.

Sodbe so se glasile ali na smrt ali na zapor do 20 let. Na smrt obsojeni so smeli preko kaznilniške uprave vlagati prošnje za pomilostitev gauleiterju na Bledu, toda take prošnje so bile le redkokdaj uslišane.

Po obsodbi je straža odvedla jetnike, obsojene na zapor v sobe, kjer so bili prej. Na smrt obsojene pa so odpeljali v celice v posebnem pritličnem prizidku.²⁵

Streljat so prihajali policisti iz Bleda ali Jesenic. Vojakov, ki so bili stalno v kaznilnici, navadno niso uporabljali za izvrševanje smrtnih obsodb. Ostali jetniki so skušali na smrt obsojenim pomagati z različnimi priboljški.

Slika 34: Zunanja podoba kaznilnice, spodaj stražar s policijskim psom (slika vzeta iz Gradovi, Mučeniške Begunje, Zavod »Borec« v Ljubljani, Ljubljana 1961, str. 42)

Prve ustrelitve so bile leta 1941 Pod Goro pri vojaških barakah iz leta 1939. Da krogle ne bi prebile lesenih sten, so prednjo steno obzidali z opeko. Ustreljene so v zabojih, podobnim krstam, odpeljali v krematorij v Grazu. Kasneje so streljali in obešali ljudi po različnih krajih,

---

²⁵ Gerčar, Mučeniške Begunje, str. 55.

navadno na kraju partizanskih akcij. Streljali pa so jih tudi v Dragi, blizu razvalin gradu Kamna, pozneje pa na kaznilniškem vrtu.²⁶

Dolga je vrsta žrtev nemškega fašizma, ki so izgubile življenje v begunjskih zaporih ali pa so jih od tam odpeljali na zadnjo pot. Kot povsod v nacističnih ječah so tudi begunjski krvniki vodili točno evidenco zapornikov s pomočjo knjig. V te knjige so za vsakogar zapisali tudi kam je šel: v smrt, v taborišče ali domov. Toda kot povsod so tudi v Begunjah včasih skušali kaj prikriti. Precej ustreljenih oseb zaman iščeš po obsežnih knjigah. Pripeljali so jih v zapor in brž ustrelili.

Tako so 30. decembra 1941 pripeljali iz Celovca dva jetnika in ju v največji tajnosti ustrelili ter pokopali v Dragi. Dne 2. avgusta so v vojaških barakah usmrtili štiri neznance in jih odpeljali neznano kam. Prav tako so neznano kam izginili nekateri ujeti in ranjeni partizani. Do Begunj so jih še pripeljali, jih nagnali v temačno klet; in od tod dalje nihče več ni slišal zanje.

Za večino ustreljenih je značilno, da so šli v smrt mirno in pogumno, s strunnimi koraki in neredko s pesmijo. Očividci se spominjajo Cirila Benkoviča iz Kamnika, ki je stopal čez dvorišče ponosno in trdo. Lasje so mu štrleli kvišku, njegov sicer rdečelični obraz je bil bled kot brez sleherne kaplje krvi. Kakor skoraj vsak, ki je šel na morišče, se je tudi on ozrl na cerkveni stolp, da bi videl, koliko je ura. Bilo je ravno devet, običajen čas, ko so vodili talce in obsojence k ustrelitvi.

Pred ustrelitvijo so Nemci talce ali obsojence privezovali h kolom ali drevesom. Ustrelitve so bile navadno javne in so morali ljudje gledati umiranje svojih rojakov. Pogosto so jih k temu prisiljevali. Tudi sorodniki in najbližji svoji niso bili izvzeti. Po ustrelitvah so prinašali jetniki prat v kaznilniško pralnico krvave vrvi, s katerimi so bili obsojenci privezani h kolom ali drevesom in kjer so viseli določen čas. Včasih so se teh vrvi držali še koščki mesa ustreljenih.²⁷

Ustreljene talce so navadno v mraku pokopavali pripadniki tako imenovane »delovne kompanije«, prav tako jetniki. Ti so morali najprej previdno odstraniti rušo in jo zložiti zraven bodoče jame. Nato so skopali jamo. Krvava in prerešetana trupla so morali sleči in sezuti. Trupla so posuli z apnom in jih zagreblili. Nato so morali steptati prst in jo pokriti z rušo ter zaliti, da se v kratkem času ni več poznalo, kje je bil grob.

---

²⁶ Gerčar, Mučeniške Begunje, str. 56.

²⁷ Fister, Grad Kamen pri Begunjah, str. 60, 61.

V Dragi so ustrelili prve obsojence 6. avgusta 1941. Tam so jih tudi pokopali. Marca 1942 so jih začeli pokopavati na kaznilniškem vrtu. Bizjak Anton je bil novembra 1941 nehote priča ustrelitvi skupine 15 talcev v Dragi. Od strelišča je bil oddaljen le 150 metrov. Talce so privezali h kolom z rokami na hrbtu, oči pa jim niso zavezali. Streljalo jih je 10 gestapovcev z enkratnim rafalom na razdaljo 8 – 10 metrov.

Mučeniška je bila pogosto tudi pot obsojencev do morišča. Trdno zvezani, sestradani, stepeni in otrpli so morali skakati na tovorne avtomobile in z njih. Zaradi zvezanih rok se jim je skok pogosto ponesrečil in so padali na obraze. Nemci so jih z brcami silili, naj hitreje skačejo.²⁸

Zadnje vojne mesece so Nemci streljali posamezne zapornike tudi v jetniških prostorih in jih nato neznanu kje zakopavali.²⁹

Skupno je bilo v Begunjah usmrčenih, oziroma odpeljanih iz Begunj v smrt 849 oseb. Seveda jih je bilo več, ker so Nemci skrivali dejansko število usmrčenih.

Med pokopanimi v Dragi in na kaznilniškem vrtu so talci in obsojenci iz begunjske kaznilnice, ustreljeni v Dragi ali v kaznilnici. Nadalje so tam pokopani tudi talci in obsojenci, ki so jih iz Begunj odpeljali na kraj partizanske akcije, tam postrelili in trupla nato pripeljali v Begunje, kjer so jih pokopali. Tam so pokopani jetniki, umrli med mučenjem, naskrivaj pobiti in pokopani ter v boju padli partizani, ki so jih pripeljali Nemci s hribov ter pokopali med talce in obsojence.³⁰

Noč pred streljanjem v Dragi so Nemci zavarovali bližnje hribe s stražami in zasedami. Bližnje kmete so zastrašili, da bodo tudi njih postrelili, če komu povedo, da streljajo v Dragi talce.³¹

---

²⁸ Gerčar, Mučeniške Begunje, str. 62 - 64.

²⁹ Prav tam, str.68.

³⁰ Prav tam, str. 70.

³¹ Prav tam, str. 71.

Slika 35: Spomenik NOB (foto Klavdija Hojč)

Na tem mestu je potrebno omeniti tudi sporočila, ki so jih jetniki pisali s koščki vtihotapljenih svinčnikov, včasih pa tudi z lastno krvjo na stene celic. Včasih so jih vpraskali z nohti v stene ali na vrata. Nemci so večkrat ukazali stene celic prebeliti, toda kljub temu se je nekaj napisov ohranilo. Iz njih veje neupogljiv pogum naših ljudi, ki tudi pred obličjem smrti niso spremenili svojega prepričanja, zaradi katerega so šli v boj. Neredko je bil pod napisom odtis prsta v krvi.

Narodni heroj Rezka Dragar iz Črnuč je napisala:

»Mati, raje umreti nego takšno življenje.

Kljukasti križ se bo zdrobil pod težo naših žrtev.«³²

Spomladi 1945 pa se je položaj močno spremenil v škodo okupatorjev. Ne samo stalni neuspehi in umiki na vseh evropskih bojiščih, pač pa tudi v sami Jugoslaviji, so iz dneva v dan večali stisko nacifašistov in njihovih domačih pomagačev. Vedno več umikajočih se čet se je valilo skozi Gorenjsko. Kokrški odred, ki se je bojeval na obsežnem področju med Storžičem in Stolom tja do Jesenic in celo onkraj jugoslovanske državne meje na Karavankah,

---

³² Gerčar, Mučeniške Begunje, str. 73.

je imel zadnje leto vojne velike vojaške naloge. Rušiti je moral prometne zveze, po katerih so se okupatorji umikali iz Jugoslavije. Nemci so sklenili za vsako ceno obdržati Gorenjsko in s tem prometne zveze za umik. Na Gorenjsko so pošiljali številne čete in jo posejali še s celo vrsto domobranskih posadk. Nemške enote so ob pomoči domobrancev prav zadnji čas skušale uničiti partizane.³³

Kaj kmalu pa so partizani prejeli obvestilo, da divja v Dvorski vasi hud spopad med partizani in vlasovci ter domobranci, ki jih je bilo vseh skupaj kakih 8000. Partizani so nato pohiteli z odklepanjem zadnjih celic. Okoli Begunj je že pokalo. Partizani in domači prebivalci so iz kaznilnice odpeljali v Drago zaplenjeno orožje, strelivo, hrano ter pisarniški in sanitetni material. Tja so odvedli tudi vse ujete Nemce.

Nepopisen je bil prizor, ko so se odprla glavna kaznilniška vrata in so se jetniki srečali s svojci. S cerkvenega stolpa je plapolala slovenska zastava, nekdo je potrkaval z zvonovi.

Vlasovci in domobranci so vedno bolj pritiskali proti kaznilnici. Zato so se partizani z rešenci in ujetniki morali umikati po bližnjici za graščino. V Dragi so se rešenci oborožili z zaplenjenim orožjem in pomagali partizanom zadrževati sovražnika. Končno so ga kljub premoči pognali iz Begunj proti Lescam.³⁴

Slika 36: Del pokopališča v Dragi neposredno po osvoboditvi (slika vzeta iz Gradovi, Mučeniške Begunje, Zavod »Borec« v Ljubljani, Ljubljana 1961, str. 92)

³³ Gerčar, Mučeniške Begunje, str. 82, 83.

³⁴ Prav tam, str. 93.

4. VEDNO ŽIV OSTANE NAJ SPOMIN

Avsenik je pogodil slovensko dušo. Na trdnih temeljih narodne glasbene folklore je ustvaril tip slovenske popevke, ki je po eni strani povsem nova in osebna, po drugi pa vključena v alpsko srednjo Evropo, v kateri ima Slovenija že od nekdanjih nemajhen glasbeni delež. Izpod Robleka je prišel mlad fant, ki je podaril svoji rojakom nebroj valčkov in polk, za vsako priložnost, za sleherni stan, za vsak okus. Slovenski kraji in ljudje so prepoznali samega sebe zdaj v tej razigrani polki, zdaj v onem otožne valčku. Avsenik je dal s svojo glasbo vsemu slovenskemu življenju zadnjih let nek svoj pečat, ki ga kronika prihodnosti ne bo mogla prezreti. (Saša Martelanc, januar 1959)³⁵

Slika 37: Po zlati je Slavko dobil še platinasto medaljo Hermann Löns, Köln, 22. september 1990 (slika vzeta iz S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008, str. 77)

Resda sta se brata s svojimi stvaritvami od samega začetka naslanjala na korenine slovenske ljudske glasbe, vendar sta jih znatno posodobila in vanje vnesla izvirnost, prikupnost in izpiljenost harmonij in orkestracij, ki so bile dotlej poznane le na področju zabavne in jazz

---

³⁵Jercog, S polko v svet, str. 0.

glasbe. Resda sta se pojavila takorekoč v pravem času in »izkoristila« zgodovinski trenutek, ko je bilo po vojnih grozotah dovolj povpraševanja po sprostitvi in optimizmu, vendar s svojo prodornostjo vztrajata še danes, več kot pol stoletja po nastopu na glasbeni sceni, in sta še vedno kos marsikateri modi. Resda je njuna glasba od vedno bila še kako prikladna za ples in zabavo, vendar je spričo svoje neoporečne avtorske kakovosti in izvajalnih sposobnosti vseh članov Avsenikovega ansambla dokazala, da lahko – tako v izvorniku kot v najrazličnejših priredbah – zazveni tudi v takih koncertnih dvoranah in kulturnih hramih, ki so po navadi namenjeni le najvišjim glasbenim umetnikom.

Samo tisti, ki nočejo priznati dejstev in katerih mnenja slonijo na neosnovanih zaključkih, lahko prezrejo dosežke bratov iz Begunj. Brez Avsenikov bi ne bilo vseh nešteti tovrstnih ansamblov, bi ne nastala narodnozabavna glasba, bi se ob zvokih te glasbe ne sproščali in razvedrili, bi ta glasba ne postala izraz naše množično zaznamovane kulture, brez katere bi nas tudi v tujini morda ne poznali; in navsezadnje bi tudi naša duša, naše srce in sploh naš vsakdan bili brez Avsenikovih melodij bolj prazni in manj bogati...³⁶

Slika 38: Kvintet Avsenik (slika vzeta iz S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008, str. 9.)

---

³⁶ Jercog, S polko v svet, str. 11.

Slika 39: Kvintet Avsenik, Ema Prodnik in Franc Koren (slika vzeta iz S polko v svet, Založba Avsenik, Begunje 2008, str. 49.)

Slika 40: Prihod v Begunje (foto Kavdija Hojč)

4.1. NASTALA JE ENA NAJLEPŠA IN NAJBOLJ PRILJUBLJENA AVSENIKOVA PESEM

Slika 41: Pred intervjujem (foto Kavdija Hojč)

V častitljivi starosti pri petinosemdesetih letih, nas je z veseljem sprejel sloviti glasbenik Slavko Avsenik. Nad našo temo, ki smo si jo izbrale za raziskovalno nalogo je bil zelo nadušen, prav tako ga je razveselilo dejstvo, da njegovo glasbo poslušamo tudi mladi našega Doma in smo ravno njegovo skladbo izbrale kot rdečo nit razikave.

1. Kdaj ste se začeli ukvarjati z glasbo in kdo vas je za to navdušil?

V bistvu nikoli nisem razmišljal o tem, da bom glasbenik. Brat je igral v Ljubljani v orkestru, jaz sem pa prišel v Ljubljano kot delavec v pletilnico. Franc Koren je potreboval nekoga, da bi ga spremljal ob petju. Brat Vilko mu je rekel, da bi ga lahko jaz spremljal in tako se je vse skupaj začelo. Glavni krivec je torej moj brat.

2. V Vaši pesmi »Tam kjer murke cveto« je omenjen grad Kamen. Ali Vam je služil kot navdih ob nastajanju pesmi?

Melodijo smo spisali skupaj s Ferryjem in Vilkom. Seveda smo navdih črpali z besedila oziroma kar direktno iz okolja. Ferry se je celo odpravil na grad Kamen, od koder je opazoval našo prelepo dolino Drage in tako se mu je porodila melodija, ki danes spominja na dogodke iz preteklosti in nas opozarja na lepote našega kraja.

3. Ali nam lahko poveste kaj več o gradu Kamen?

Malo sem premlad, da bi vedel kaj dosti o našem gradu, saj je veliko starejši od mene. Je pa zagotovo simbol naše doline. Predstavlja nekega varuha, ki bdi nad našo dolino, hkrati pa nas spominja na zgodovino, ko se je na tem mestu dogajalo marsikaj.

4. Zakaj ste se odločili, da se ta pesem lahko izvaja samo v slovenščini, medtem ko so vse ostale pesmi prevedene?

Prosili so me, da jo prevedemo v nemščino. Tega nisem storil, saj besedilo govori o s krvjo prepojeni dolini. S krvjo prepojena je bila zaradi okupatorjev. Gre za težke čase, ki so zajeti v besedilu pesmi, zato jo v spomin na te čase dovolimo izvajati samo v slovenskem jeziku in tako na nek način izražamo narodno pripadnost.

5. Kaj vam osebno pomeni ta pesem?

Ta pesem je domoljubna pesem. Sam sem močno navezan na svoj rojstni kraj, zato ima ta pesem prav posebno mesto v mojem srcu. Ko smo gostovali v tujini, me je ta pesem v mislih vedno popeljala v prelepo dolino Drage.

6. Kako gledate na dejstvo, da je vaša skladba Na Golici ena najprepoznavnejših slovenskih pesmi in se vrti tako rekoč na vseh možnih prireditvah? Večina se jih začne in zaključi s to skladbo, kar potrjuje tudi rek »Ni veselice brez Golice«.

To, da je skladba Na Golici tako uspešna, mi je v velik ponos. Nekaj let nazaj je bila razglašena celo za največkrat predvajano instrumentalno skladbo na svetu. Kot največkrat predvajana vokalna skladba je bila razglašena La Paloma. In to, da ni veselice brez Golice, pomeni, da bo moja glasba živela še dolgo po tem, ko me več ne bo, kar me zelo veseli.

7. Glede na to, da ste ogromno nastopali v tujini, nas zanima, kako so vas tujci sprejemali?

Moram priznati, da smo v tujini bili veliko bolj sprejeti, kot na domačih tleh. Najtežje je zadovoljiti domačo publiko, ampak nam je sprejetost s strani tujcev dajala moč in energijo, da smo čez čas dosegli sprejetost tudi na domačih tleh. Če ne bi bili tako sprejeti, se zagotovo ne bi obdržali toliko časa.

8. Ali obstaja kakšen nastop, ki vam je še posebej ostal v spominu in ste nanj zelo ponosni?

V spominu mi je zagotovo ostal nastop v Avstriji pri Bad Ischlu. Sva popoldan pred koncertom šla s Francom Koširjem na sprehod. Vmes sem padel in si zlomil nogo. Ob osmih zvečer sem jaz že stal na odru z berglami in harmoniko v rokah. In če takrat ne bi šel na oder, bi ansambel razpadel, tako pa sem kljub zlomu nastopil in naša glasbena pot se je od tam naprej začela strmo vzpenjati.

Slika 42: Naši mentorici s Slavkom in Sašom Avsenikom (foto Klavdija Hojč)

4.2. PRI JOŽOVCU

Družina smo sedeli na vrtu Pri Jožovcu, naročili smo in čakali na kosilo. Čas smo si krajšali z običajnim privezovanjem slinčkov, risanjem očka in mamice na papirnate prtiče in nazadnje še z neuspehim krmljenjem pikapolonice, ki je padla med nas s kostanja. Vtem pa se je iz kuhinjske smeri približal natakark s krožnikom juhe, pravzaprav juhice, ker je bila za najmlajšega.

Že sem hotel pri sebi ponergati, kakšna postrežba je to, da nam prinašajo vsak krožnik posebej. A kako sem bil presenečen, ko sem prepoznal »nerodnega natakarkja«: bil je sam Slavko Avsenik, nasmejan in prisrčen, ki me je bil očitno ugledal in prepoznal. Tudi otroka sta ga bila vesela, simpatija je bila takojšnja. Nekaj malega sta gotovo že razumela, da prijazni mož ni kdor si bodi. Prijeten obisk ni trajal dolgo, a očitno dovolj, če se tega še danes dobro spominjamo.

Tukaj bi se moral tale mali spominski zapis končati, pa moram še nekaj povedati. Zaupno. Še dva kandidata imam za nekaj takega, kot je bila tista juhica pred davnimi leti. Spet sta ona in on, približno enaka leta imata kot prejšnja dva, le jaz jih imam dvakrat več in mi pravita deda. Tudi z njima bi šel rad kdaj spet k Jožovcu, tudi njima bi rad rekel: poglejta, to je Slavko Avsenik. On je mnogim ljudem razvedril srce in polepšal življenje.³⁷

Slika 43: Pri Jožovcu (foto Klavdija Hojč)

---

³⁷ Jercog, S polko v svet, str. 66.

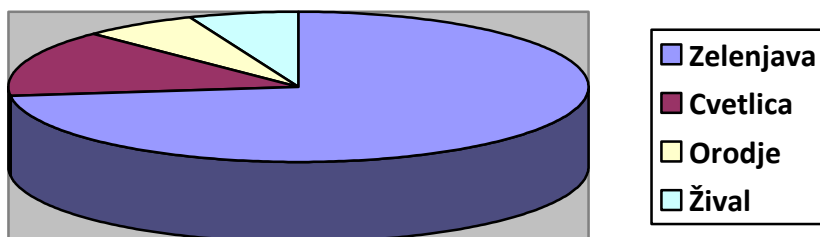
5. ANALIZA IZVEDENE ANKETE

V sklopu raziskovalne naloge smo izvedle anketo. Razdelile smo 60 anketnih listov, vrnjenih smo dobile 48 izpolnjenih anket. Ankete smo razdelile staršem, sorodnikom in prijateljem v domačem kraju, torej na območju Pomurja. V anketi je sodelovalo 21 moških in 27 žensk, stari so bili med 23 in 64 let.

1. Vprašanje: Kaj so »murke«?

- a) Zelenjava
- b) Cvetlica
- c) Orodje
- d) Žival

Največ, in sicer 35 anketirancev se je odločilo za odgovor a) zelenjava, 7 se jih je odločilo za pravilen odgovor b) cvetlica, trije so »murke« povezali z orodjem, trije pa z živaljo. S tem vprašanjem smo potrdile našo trditev, da ljudje tega izraza ne poznajo in ne vedo, da gre za cvetlico, ki raste v dolini Drage.

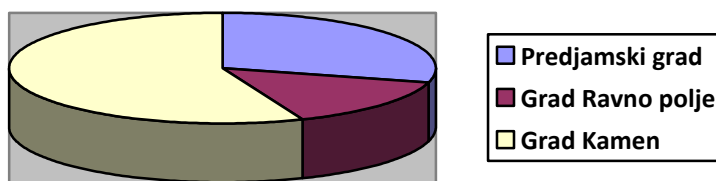

Graf 1: Kaj so »murke«? Grafični prikaz odgovorov

2. Vprašanje: S katerim gradom sta povezana ljudska junaka Pegam in Lambergar?

- a) Predjamski grad
- b) Grad Ravno polje
- c) Grad Kamen

Pri tem vprašanju se je za pravilen odgovor c) grad Kamen odločila dobra polovica anketiranih in sicer 27, za Predjamski grad se jih je odločilo 14 in 7 za grad Ravno polje. Za tak rezultat se verjetno lahko zahvalimo pesmi »Tam, kjer murke cveto«, kjer sta v besedilu omenjena tako Pegam in Lambergar, kot tudi sam grad Kamen.

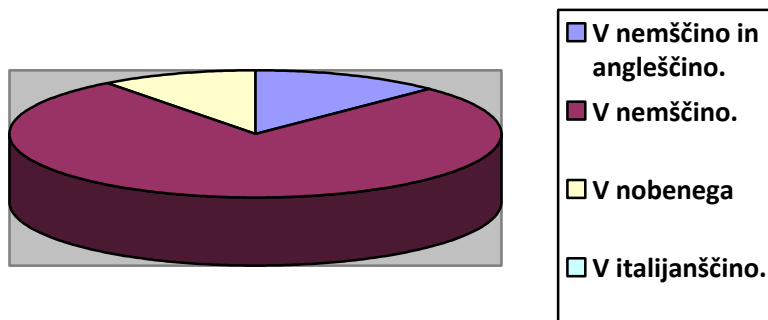

Graf 2: Prikaz podatkov o poznavanju ljudskih junakov

3. Vprašanje: V katere jezike je prevedena Avsenikova skladba »Tam, kjer murke cveto«?

- a) V nemščino in angleščino.
- b) V nemščino.
- c) V nobenega.
- d) V italijanščino.

37 anketiranih se je odločilo za napačen odgovor b) v nemščino, saj je večina Avsenikovih skladb prevedenih v ta jezik. Za pravilen odgovor c) v nobenega se je odločilo 5 anketiranih, za odgovor a) v nemščino in angleščino se je odločilo 6 anketiranih, medtem ko se za odgovor d) v italijanščino ni odločil nobeden.

Graf 3: Prikaz podatkov o poznavanju Avsenikovih prevodov

6. DRUŽBENA ODGOVORNOST V PROJEKTU MLADI ZA NAPREDEK MARIBORA

Med nastajanjem raziskovalne naloge smo obiskale tudi častitljivega gospoda narodne glasbe Slavka Avsenika. Tako smo mladostnice opozorile na sožitje s starejšimi, na medgeneracijsko povezovanje, kar je za današnji čas družbe zelo pomembno. Spoštovanje do vseh in vsakogar. Na poti naše naloge smo opozorile tudi na okolje, na naravo, ki potrebuje posebno skrb, prijaznost. Spoznale smo, da je v naši družbi pomemben vsak, da je edinstven in enkraten in da je s svojim rojstvom pridobil tudi svojo vrednost.

ZAKLJUČEK

Na začetku smo si zastavile dve hipotezi. Prva hipoteza: *Besedilo pesmi je nastalo z razlogom, da nas spominja na zgodovinska dogajanja* se nam je potrdila, saj smo preko primerjave pesmi z literaturo potrdile resničnost opisanih dogodkov, prav tako nam je to potrdil sam avtor skladbe. Tudi rezultati ankete, ki smo jo izvedle, kažejo na to, da so ljudje seznanjeni z navezavo besedila pesmi na zgodovinske dogodke.

Druga hipoteza: *Besedilo pesmi »Tam kjer murke cveto« ni prevedeno v noben tuj jezik, ker jo je avtor posvetil kot dediščino le slovenskemu narodu, česar pa ljudje ne vedo* se nam je prav tako potrdila. Z analizo literature in z jasnim odgovorom avtorja skladbe smo potrdile trditev,

da je skladba posvečena le nam kot slovenskemu narodu in iz tega razloga avtor ne dovoli prevoda besedila skladbe v tuje jezike, s čemer pa glede na rezultate naše ankete ljudje niso seznanjeni.

*»Tam, kjer murke cveto, tam, kjer ptički pojo v lepi Dragi.
Tam, kjer encijan plav, ves prešerno bahav nežno vabi...«*

Ta čudovita Avsenikova glasba se bo zapisala v zgodovino kot grad. Prav tako mogočna in imponantna je. Nepremagljiva, vzvišena kot Kamen, ki ponosno štrli v nebo. Pomembnejši in večji kot vse okrog njega. Tako večna in nepremagljiva je tudi Avsenikova glasba in človek, ki jo je ustvaril.

Ob koncu lahko s ponosom zapišemo, da je čas med nastajanjem naloge ostal za vse, ki smo jo ustvarjali, nepozaben. Nova spoznanja, nepozabna doživetja in novi prijatelji. In vsi smo enakega mnenja: "OSTANIMO PRIJATELJI..."

Slika 44: Fotografija v spomin na nepozabno srečanje (foto Klavdija Hojč)

7. VIRI

7.1. LITERATURA

- DETELA, Fran, Pegam in Lambergar, Ljubljana, 2001
- JAKIČ, Ivan, Vsi slovenski gradovi, Ljubljana, 1999
- GRANDA, Stane, Mala zgodovina Slovenije, Celje, 2008
- FISTER, Peter, Grad Kamen pri Begunjah, Ljubljana, 1977
- JAKIČ, Ivan, Sto gradov na Slovenskem, Ljubljana, 2001
- GERČAR, Janez, Mučeniške Begunje, Ljubljana, 1961
- JERCOG, Aleksi, S polko v svet, Begunje, 2008

7.2. SPLETNI VIRI

- <https://www.google.si/search?q=murke+v+dolini+draga&biw=1093&bih=506&source=ln> 22.1.2015)
- <http://www.flaska.si/o-nas/od-kod-prihaja-flaska> 22.1.2015)
- (<http://www.e-kolo.si/foto-tedna/dolina-draga-v-nedelu.html>, 21.1.2015)
- http://zimk.zrc-sazu.si/sl/strani/grad_pano-10#v 19.1.2015)
- http://zimk.zrc-sazu.si/sl/strani/grad_pano-10#v 19.1.2015)
- www.google.si/search?q=pegam+in+lambergar&biw=1093&bih=506&source=lnms&tbm=is 26.1.2015)
- <http://www2.arnes.si/~sopbosol/pegaminlambergar.htm> 15.1.2015